

• *Délvidéken* •

•

•

•

•

A FEHÉRSAS TÉRI ISKOLA HÉTSZÁZ MENEKÜLTJE

Mikor a jugoszláviai kiutasítások történtek, megmozdult az egész társadalom.* Nehezen kuporgatott fillérek, szűkös éléskamrák és ruhásszekrények ajándékai indultak a kiüldözöttek felé. Meg kell állapítanunk, hogy a magyar társadalom megtette a kötelességét, erejéhez mérten, sőt erején felül is. Most már a hivatalosokon lesz a sor.

Itt szomorodik a „földdel egyenlővé tett” Tabánban a Fehérsas téri iskola, e szomorú maltergiccs, s így, a maga egyedülvalóságában még kirívóbban példázza, hogy miként nem lett volna szabad építkezni. Tavaly óta üresen áll, tehát annak idején ide került a menekültek egy része. Majd a Népszállóban elhelyezetteket is ide hozták. Végül pedig a tenyészállatvásár épületeiből kiszorultakat is beprésették.

Tessék elképzelni egy falut, olyan tágas, gazdag, bőséges bácskai községet: íme, egy tragikus épület lett belőle. A családi ház két egymás mellé taszított ágygá változott, két szülő s két-három gyermek lakó- és hálóhelyévé. Mellette pedig, másfél lépésnyire ott szuszog a másik család. A piac, a bolt, a Templom tér, a szomszédolás, a vasárnapi tánc, a fekete föld tavaszi csillogása, a széles alföldi mezők lehelete: minden összezsugorodott egy épületté.

Nem volt más lehetőség az elhelyezésükre? Nincs több üres épület? A télen bejártuk a tenyészállatvásárt, akkor még ott tartózkodtak vagy háromszázan a kiutasítottak közül, s hála a telep kitűnő igazgatójának, Szemző Jánosnak, mintaszerű rendet és az érző lélek meleg gondoskodásának a nyomait találtuk.

Ott külön terem volt a csecsemős anyáknak, tágas betonszobák, rádiókészülék szólott egész nap, cserkészek vezették őket sétára, moziba, „múzejomba”. Bőven kaptak ruhát, s cipőt, tej jutott naponta a gyermekeknek és az öregeknek. Áldó szavakkal emlékeznek meg most is róla.

Itt azonban tömeg lett belőlük, zsúfolt, idegesítő tömeg. Húszan, huszonnégyen kerültek egy terembe, még az ebédet se kapják helyben, hanem tíz percet kell gyalogolniuk érte. Csupa keserű arc, s panasz-

* 1930 novemberének elejétől – az optálás retorziójaként – egyszerre 200 magyart toloncoltak át Horgosnál a határon. Ezt a továbbiakban újabb 15–20-as lélekszámú csoportok követték.

•

áradat fogad, nem is merek rágondolni, hogy milyen emléket fognak magukkal vinni.

A ragályos és igen súlyos betegeket elkülönítik ugyan, de a többi ott fekszik a „lakóteremben”. Itt egy gyomorbeteg asszony hánykolódik, s panaszkodik, hogy nem kap betegkosztot. Csak fekete, nehéz kenyeret, mint a többi. Odébb egy leány fekszik influenzában, csaknem minden teremnek megvan a betege, többnyire nem is egy.

Az ajtó mellett, a léghuzat „üdítő” áradásában kisírt szemű asszony bízta a fekvő gyermekét:

– Csak nyeld hátra, kisfiam!

Mirigydaganatai vannak, s az orvos öblögetőt rendelt neki. Az anya egyik kezében az öblögető csésze, a másikban a „pot de chambre”, ebbe gurgulázna a fiú, de csak sír szegény. Lázás, szemrehányó szemmel néz rám, mikor megsimogatom a fejét, pedig nem én tettem be előtte a gyermekkorház ajtaját. S hallom, hogy egész éjszaka vergődik, félrebeszél. Hét testvéréből kettő már halott, egy pedig skarlátban fekszik a Szent László kórházban.

– A gyerekek nagyon szaporán fognak – jegyzi meg az egyik keserű magyar.

S csoda-e, hogy az ilyen zsúfoltságban kaszál a ragály?

– Láz, láz – mondja egy négyéves apróság, és sírni kezd. Most jött a kórházból, s ebben a szóban összpontosul minden szenvedésének emléke.

Húsz hónapos testvérkéjéről fölhajtják a pokrócot, fölhúzzák az ingét, mintha fonnyadt bőralmákat látnék. Előrehaladott angolkór. S nem sikerült kórházba helyezni őt.

Nincs foglalkoztatás, és a tömérdek férfierő, férfikar itt rozsdásodik, itt hever hónapok óta. Feküsznek az ágyon, és néznek a semmibe. Nem lehetett volna foglalkozást teremteni számukra? Néhány háziipari műhelyt fölszerelni? Vagy munkát adni nekik egyes üzemeknél? Akkor nem csupán három pengő jutna havonta a családfőnek, s egy-egy pengő a családtagoknak, ami jóformán még bélyegre és levélpapírra is kevés. Mert haza írnak szegények folytonosan. Azt remélik, hogy a sok síró betű mégis csak kikönyörög valamit, valami végleges és tűrhető megoldást a sorstól.

•

S akkor talán nem panaszkodnának így, egyhangúlag:

– Ma is savanyú rántott leves volt reggelire.

Az anyát pedig, aki a Vas utcai csecsemővédő intézetből hordja kicsinyének a táplálékot, nem izgatná ennyire a holnapi villamospénz.

A gondnoki iroda felé tartok. Délután öt óra, s vacsoráért sorakoznak. Kézben hozzák a darabka hatósági kolbászt és kenyeret. A helyettes gondnok úr azonban, felsőbb rendeletre, minden információt megtagad. Meglep ez, hiszen a tenyészállatvásár igazgatójával órákig beszélgettünk, a följegyzéseit is megmutatta, valósággal szociográfiai képe volt minden emberről.

A beteg gyermekekre terelem a szót, a helyettes gondnok úr azonban „nem tud” róluk. Fölvezetem tehát, és megmutatom az angolkóros csecsemőt:

– Nem akarták fölvenni a kórházba – mondja az apa.

Tanácstalanul néz erre, a fejét rázza a gondnok. Ő igazán nem tehet erről.

– De tejet se akarnak adni a konyhán neki, azt mondják, hogy egészséges – fűzi hozzá.

A gondnok úr erre is csak hallgat. Kijövet aztán elismeri, hogy bizony a tej kevés, s csak fölözött tejet kapnak. Pedig a magyar társadalom nem fölözött tejet szánt szenvedő testvéreinek.

A jugoszláv kormány olykor még mindig küld hozzájuk egy-egy sorstársat. Február 11-én is jött egy, sokan viszont visszatérhettek már. A belügyminisztérium szorgalmazza visszatérésüket, és sok esetben sikerül is a dolog. De adjunk nekik egy szép, meleg emléket! Az anyatest melegét és jóságát, ne csak azt a tudatot vigyék magukkal, hogy a gondnok úr nagyon „flekmán” ember volt. Ha valamennyi még csak egy hétig maradna itten, akkor is változtatni kellene a sorsukon. Hiszen a gyermekek már nem is járhatnak nyilvános iskolába, annyi itt a ragályos betegség.

Két kislány fog meg, hogy vajon mi lesz velük, ők Budapesten születtek. Lesodorta őket az élet Bácskába, és zselléararisztokraták lettek, „paprikások”. Végül: erre is gondolni kell. Úgy érezzük, hogy a telepítéssel kapcsolatban különös kötelességeket rónak ránk e megalázottak és megszorítottak, kik nem térhetnek vissza.

Egyelőre azonban csak annyit tudunk, hogy a Tabán pusztává változott területén lucernát akarnak – állítólag – vetni, ültetni a hivatalnokok. Bizonyára ezekre az üldözöttekre is gondoltak, mikor tervük megfogamzott. A lucerna föl fogja szívni a föld mély nedveit, s zöld levelekké meg üde virágokká varázsolja majd. Színes mező lesz a Tabánból. – A Fehérsas tér „lakosai” pedig legalább így visszaemlékezhetnek az elveszített táj színére és illatára.

(*Magyarország*, 1935. március 10.)

MÁSODSZOR IS ELVESZÍTETTÜK SZABADKÁT?

Tompa–Kelebia, április hava

A régi Szabadka, a magyar Szabadka arról volt híres, hogy nem akadt kivándorlója. Ide nem hallatszott el a hajósip, vagy süket fülekre talált. A város ugyanis az óriási határát huszonöt esztendő kisbérletek alakjában kisemberek kezébe adta. Emberi bérösszeget szabtak, és mindenki köteles volt a bérletére házikót emelni, ez volt a bánatpénz. Nagyszerűen bevált ez a rendszer, a nép rávetette magát a szőlőre, gyümölcsösre és az állattenyésztésre, jómódba jutott, szaporodott, s így alakult ki Szabadka, a modern magyar parasztnetropolisz.

Az elszakadás első időszakában ott jártam egyik nyáron. Vasárnap délelőtt volt: az óriási piactér tele kékruhás parasztokkal. Ilyenkor beszéltek meg a heti dolgokat, tempósan, nyugalmasan. A tér szélén éppen Radicsék tartottak népgyűlést, és a rendőrök verték szét őket. A mellékutcákban rendőrök és katonák szaladgáltak. De ezek a parasztok úgy álltak továbbra is, mint a szoborcsoport. Mint a múlt eleven, dacos tiltakozása.

Mi lett volna a természetes felelet, mikor Szabadkát elszakították tőlünk? Nyilván az, hogy megmaradt határában, Tompán és Kelebián teljes erővel folytassuk a nagy hagyományt. Hiszen ezt a birtokpolitikát Nagy-Magyarország testálta reánk. E két faluban szerényen és céltudatosan új Szabadkát kellett volna teremtenünk. A fűzfairredenta

•

helyett óriási történelmi vonzerő magvát hinthettük volna el a határon. Ehelyett hazafiúi bánatunkban – Budapesten – „jelképes községeket” alkottunk, de elsikkadt a megmaradt történelmi valóság.

Szabadka megmaradt határa az Önkormányzati Testületek Kárpót-lási Vagyona lett, tehát a Belügyminisztérium hatása alá került. Az „új gazda” egy ideig folytatta a jól bevált régi rendszert. Scitovszky Bélát azonban megszállotta a nagybirtok gondolata. Föltette magában, hogy Szabadka egykori birtokpolitikájának éppen az ellenkezőjét fogja ten-ni. S példamutató nagybirtokot akart és teremtett is: keskenyvágányú vasutat, szalámigyárat, sertés- és marhahizlalót, baromfifarmokat; a legmodernebb technikai felszerelést szerezték be, drága szakembereket hozattak, és még drágább lakokat építettek számukra. Nagyban dolgoztak...

Az egyik házban három magyar játszik máriást, kukoricába. Az összetákolt asztal szintén a néhai baromfifarm anyagából került ki, melyet úgy kellett elkótyavetyélni. Mert a szegény nép mellett az állatok is rossz szemmel nézhették e vissza-nagybirtokosodást. S más megtorló erő híján: kihaltak az utolsó szálig. A baromfik is, a sertések is, a hízók is.

A húsüzem és a szalámigyár is elszenderedett, csupán virslijük hátborzongató ízére emlékeznek még ma is. És megmaradtak az épületek, s megmaradt a kelebiai templom, melynek falán takaros márványtábla hirdeti, hogy építette Krisztus király tiszteletére az ÖTK vagyonából nagyméltóságú Scitovszky Béla belügyminiszter. Igen szerény felirat ez, jó, hogy nem a tekintetes Krisztusnak, Scitovszky kegyelmes úr.

Scitovszky Béla példamutató nagybirtokának persze pénzre volt szüksége a nagy beruházások folytán. Kapóra jött tehát Tompa község földéhsége. A sors csodálatos rendelése következtében a 600 lelket számláló község csak 200 hold reformföldet kapott. De utóbb a Scitovszky-uradalom jóvá akarta e hibát tenni úgy, hogy kötelezte a kisbérloket földjük megvásárlására. S a gyarló homokért holdanként csupán 1600–2200 pengőt kért. Szegény nyomorultak eladták utolsó állataikat, összerakták minden garasukat, hogy az első részletet befizessék. Jóformán egész Tompa elvérzett már az első részletnél.

Aki bérlő akart maradni, annak meg fel akarták emelni a bérösszeget. A kisbérloek többsége perre vitte a dolgot. Elvesztették a pert,

•

s 1924-ig visszamenőleg a magasabb bért kellett volna megfizetniük. Az ügyvédek mintegy nyolcvanezer pengőt kerestek ezen a peren, s az utolsó garas is kivándorolt a faluból.

Csak a földhétség maradt meg. Ha az ÖTK ezután bérbe adott egy darabka földet, elkeseredett licitálás keletkezett, száz pengő bért is adtak egy hold homokért. Meg is látszik a hatása, egész utcákat bejárhathatunk, míg egy kocsit vagy néhány tehenet találunk. Annál gyakoribb és otthonosabb vendég a tuberkulózis, mely egyúttal „bölc” ellensúlya a nagy gyermekáldásnak.

Micsoda tragikus harctér itt minden ház, milyen kézitusa folyik bennük az életért. Meghatva hallgatom az egyik Földnélküli Jánost, aki kétszer vitte Pestre a leányát, hősi harcot vívva a tbc-vel. Most már menthetetlen, s itt fekszik köhögve és vérezve a szűk szobában kilenc, ma még egészséges testvérkéjével...

Miközben az ÖTK mintamajorja felé kocogok, fiatal gyümölcsöst látok a műút mentén. Itt valaha vagy hetven ház állott, de mikor a példamutató nagybirtokot berendezték, úgy találták, hogy e házak túlságosan közel lesznek a baromfifarmhoz. Már pedig nem jó az embernek a tyúkok közelében laknia. Kiadták tehát a parancsot a házak lerombolására. E házakban még évtizedekig ellakhattak volna a kisbérlők, viszont a baromfifarm élete röpke volt, mint az „égbe visszaröppenő sugáré”. Mindegy. Az épületanyagot elvihették, s aki tudott új házhelyet venni, annak „emberséges” szívvel megengedték, hogy építkezzék.

„Vitéztelek”. Az is van itten, a határ mentén, tehát tervünk és ál-munk bizonyos mértékben valóra vált? Hát kaptak a vitézek 565 holdat aránylag méltányos áron, de olyan földből, amelybe legtöbb helyen csak bukfencet lehet vetni. Hoztak tőkét, munkakedvet s lelkesedést, és ma fáradtan, letörten, üres kézzel állnak. Lehetetlen a nekik juttatott talajon mezőgazdaságot folytatni; szőlővel, gyümölccsel kellene lekötöni a homokot, ehhez persze újabb tőke kellene, és az ország kitűnő frontkatonái máris megrokkantak a „béke” terhei alatt.

„Nem lehet telepíteni!” Az egyik községházán a főjegyző úr előbb nem akar felvilágosítást adni, majd mereven kijelenti, hogy itt nem lehet telepíteni, hiszen csak homok és erdő van. Elmesélem neki, hogy

•

•

Kecskeméten is az van, s milyen csodákat láthatunk a futóhomokon. Erre azt feleli, hogy a szőlőtelepítési kérvényeket újabban felülről utasítják el. Holott erre van teremtvé ez a föld és ez a nép.

Csöndesen megállapítom, hogy mennyire hiányzik a megújulás ebből a községházából is. A telepítéshez szervező és vezető középosztály is kell. Hiába minden, ha egy államférfiúi zseni meg nem teremti ezt a középosztályt, s egy államférfiúi gesztus nem állítja oda erővel és hatalommal kezükben az őrhelyekre...

Modern határőrvidéket! A határszéleknek mérhetetlenül nagy a történelmi hivatásuk. Sugárzó és vonzó erővel kell bírniuk, hiszen ők a ma s a jövő hídjai a múlt felé. A magyar reformpolitikának itt kell először földbe vágnia a kapát, modern határőrvidéket kell teremtenie, annál is inkább, mert a letűnt rendszer e tájakkal bánt a legmostohábban. – Még jóvátelhetjük a múlt bűneit, e röögökön még kikelhetnek Ős-Szabadka magvai. S azt hirdetnék, hogy erőinkből és értékeinkből semmit se tékozunk el. És újra fölépítjük mindazt, amit a balsors karja lesújtott.

(*Magyarország*, 1935. április 18.)

JUGOSZLÁVIA, A NÉPI DEMOKRÁCIA FÖLDJE

Kevés ország van Európában, mely felé ma annyi európai rokonszenv sugárzik, mint Jugoszlávia felé. A jugoszláv-kérdés európai irodalma is egyre növekszik, éppen most hagyta el a nyomdát Erich Reimers nagyszabású könyve, az „új Jugoszláviáról”. Sajnos azonban ez a mű még nem fejezi ki eléggé határozottan azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy Jugoszlávia egyre sietősebb léptekkel halad a népi demokrácia tökéletes megvalósítása felé.

Jugoszláviát természetes társadalmi adottságai is arra ösztönzik, hogy a népi demokrácia földje legyen. A balkáni parasztállamokban nem fejlődtek ki élesen elhatárolt osztályok és kasztok, hanem patriarkális demokrácia uralkodott. Ilyen talajon lehetetlen hosszas diktatúrát berendezni. A világháború előtt Jugoszláviának még alig volt középosztálya; a középosztály a világháború után alakult ki, mégpedig

szervesen és közvetlenül a parasztságból. Ez a középosztály természetesen közösséget tart, és minden fenntartás nélkül keveredik népével. A jugoszláv fürdőhelyek a leginkább szemléltető példák erre: a parasztok együtt, minden elkülönülés nélkül üdülnek az értelmiséggel.

A jugoszláv demokrácia népi önkormányzatra épül. A múlt év végén már 9000 volt az autonóm parasztszövetkezetek száma, s a földműves lakosságnak több mint egyharmada e szövetkezetek tagja volt. Nemcsak értékesítő, hanem beszerző szövetkezeteket is nagy számmal szerveztek és szerveznek, az önálló parasztszövetkezet a jugoszláv falu korszerű életének az alapja. Helyenként már a magyar lakosság is rátért a szövetkezeti szervezkedés útjára, s igen érdekes, hogy a magyar mezői munkások, magyar agrárproletárok is alapítottak szövetkezeteket. Ez a szövetkezet elsősorban baromfitenyésztéssel foglalkozik, és máris igen szép eredményeket ért el.

A jugoszláv kormányzat nagy gondot fordít a mezőgazdasági kisüzemek korszerű fejlesztésére, és szaporítja a mezőgazdasági szakiskolák számát. A múlt évben már negyven mezőgazdasági szakiskola működött.

A jugoszláv népi demokrácia megalapozója a földbirtokreform volt. A földreform egészen radikális ütemben indult, később radikalizmusát kissé mérsékeltek. E mérséklés alapján a jugoszláv nagybirtok maximuma 520 hold, de csak a gyöngébb minőségű földeken engedélyez a törvény ekkora birtokot. Jó minőségű talajon a nagybirtok a törvény értelmében 75 hektár lehet, tehát mintegy száznegyven hold.

A földreform idején ugyanis sok földet osztottak ki a leszerelt katonák jobbainak, az úgynevezett dobrovoljacoknak. Ezek azonban többnyire alig értettek a földműveléshez, és földjeiket lassanként eladogatták a parasztságnak. Így azután nagyobb parasztbirtokok keletkeztek, s azért emelték fel a birtok maximumának határát, hogy ezek a nagyobb parasztbirtokok egy tagban maradhassanak.

Dalmáciában volt a legradikálisabb a földreform: ötvenezer hektárt kilencvenhétezer család között osztottak fel, akik szőlő- és gyümölcs-termeléssel foglalkozó, virágzó törpegazdaságokat létesítettek a nyert földeken.

•

A mezőgazdasági válság idején nagyarányú segítséget nyert a föld népe. Felfüggesztették a végrehajtásokat, a kamatterheket 16 százalékról 6 százalékra szállították le, moratóriumot adtak, s később a kisebb gazdaságok terheit, a köztartozásokat kivéve, teljesen törölték.

A jugoszláv demokrácia kovása mindezek mellett a horvátság volt. A horvát parasztság szervezettsége, egysége és történelmi helytállása valóban példamutató dolog. A horvát parasztság az elnyomatás esztendőiben is megőrizte a maga szervezett egységét, ha másképpen nem volt lehetséges, akkor kultúrszervezetei és dalárdái útján. A történelmi kitartás nemrégiben diadalt aratott, a horvát ellenzék megegyezett a kormánnyal, sőt: bevonult a kormányba is. Ez a lépés nemcsak a horvát nemzetiség felszabadítása volt, hanem a jugoszláv népi demokrácia alapjainak a megszilárdítása is.

Erich Reimers gondos és sokoldalú művében megállapítja, hogy Jugoszláviában nincsenek szociális szempontból nem kívánatos nagybirtokok, nincsenek nagykapitalista visszaélések, de elégedetlen proletariátus sincsen. Az állampolitika egészséges kistőkés társadalom alakulását tartja egyik legfőbb feladatának, és törekvéseit egyre nagyobb siker kíséri.

Ideje volna, hogy Jugoszlávia szellemi életével is bővebben foglalkozunk. Igen érdekes, hogy újabban Belgrádban figyelemre méltó filozófiai kultúra indult virágzásnak. Talán a kelet-európai népek között lassanként leomlanak a kulturális közeledés eddigi akadályai, és a szellemi javak kölcsönös kicserélődése megtermékenyítőleg hat majd valamennyi népre. Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy magyar szellemi körökben már esztendőkkal ezelőtt fölmerült a szellemi közeledés gondolata. A fonalat talán ismét kezünkbe vehetjük.

A világháború óta Jugoszlávia számos válságot vészelt át. Legújabb fejlődése mintha azt mutatná, hogy az északi kis agrárállamok útjára lépett, s ez által kiemelkedő emberi hivatást is vállalt.

(*Magyarország*, 1939. október 12.)

A DIADALMAS KISEBBSÉG

Csaknem két évtizede annak, hogy e sorok írója hosszabb időt töltött Szabadkán. A főtéren egyik padjánál állva nézte, hogy a rendőrség mint veri szét Radics gyűlését. Vasárnap délelőtt pedig órák hosszat figyelte a parasztparlamentet, a kékruhás magyar gazdákat, akik ősi szokás szerint vasárnap délelőtt a városháza előtti téren összegyűttek beszélgetésre. De hiába kereste a régi idők kedélyes ebéd előtti hangulatát, gond és dac ült az arcokon, látszott, hogy némán s konokul vállalják a zord időt.

Azóta Jugoszláviában nagy változások történtek. Elsimult a horvát-szerb ellentét, a horvát parasztpárt vezére, Macsek, a kelet-közép-európai közeledés gondolatának egyik szószólója lett. A magyar kisebbség felé is enyhébb szelek fújnak, s igen kedvező lépésnek tarjuk azt, hogy a jugoszláv kormány a magyar kisebbség hivatott vezetőivel kezd tárgyalni. Maga a miniszterelnök jelentette ki, hogy „az ő politikája nem ismer se demagógiát, se a nem hivatott vezetők inszINUÁCIÓJÁT”. Ugyanis akadt néhány gyanús politikai lepénylő, aki a magyar kisebbség és a kormány közé próbált tolakodni, teljesen sikertelenül.

A magyarságához hű jugoszláviai kisebbséget most igazolta az idő. Jól tette, hogy konokul és dacosan kitartott, s nem veszítette el reális érzékét. A magyar kisebbség becsületének volt ez a próbája, és szerencséje, hogy kiállotta a próbát. Az események bebizonyították, hogy a kisebbségi sorsban enyhülést csakis a két állam közeledése hozhat, tehát a magyar kisebbség sorsa a legszorosabb viszonyban áll az anyaország külpolitikai magatartásával. A kisebbség maga alatt vágja a fát, ha nem látja be ezt az elemi igazságot, és látszólagos aktivista előnyökért eszközzé süllyeszti önmagát.

A jugoszláviai magyarság azonban sohasem tévedt ilyen veszedelmes útra. Paraszti nyugalommal és bölcsességgel várta a maga idejét, s a zord napokban arra gondolt, hogy magyarságának dacos megőrzése mellett, amennyire lehetséges, gazdasági téren megerősödjék. A jugoszláviai magyar kisebbség túlnyomó többsége proletársorban él, és a magyarság vezetői számot vetettek ezzel. Az utóbbi időben megkezdtek a földmunkások gazdasági tömörítését, az egyik nincstelen falu például kiváló eredménnyel baromfitenyésztő szövetkezetbe tömörült. A szellem

•

munkásai pedig a legnagyobb nehézségek közepette is fenntartották a magyar sajtót és a magyar irodalmat.

Az erőfeszítések eredményei most mutatkoznak. A magyar kisebbség megmozdulhat, gyűléseket tarthat, megszűnik a „névelemzés”, javul a magyarság iskolaügye, a politikai fagy fölengedőben van. A magyar kisebbség becsületes magatartásának eredménye mindez, ugyanakkor azonban az első lépés a Duna völgyének új elrendeződése felé is. A jugoszláv kormányférfiak már hídnak tekintik a magyar kisebbséget a két nép teljes kibékülése felé. Elfogulatlan szemlélőnek lehetetlen be nem ismernie, hogy a magyarság értékelése mennyire emelkedőben van, s becsületes kitartásának politikáját napról napra jobban igazolják az események.

Tizenöt esztendővel ezelőtt egy bácskai faluban két testvér mutatta az adóívét. Egyenlő vagyonnal rendelkeztek, az egyik a magyar párt körzeti vezetője volt, a másik visszavonult a magánéletbe. A politizáló gazda tetemesen több adót fizetett, mint a fivére. De nem sajnálta, azt mondotta, hogy ez a magyar jövő adója. Nem sajnáltuk a kitartással járó áldozatot, kifizettük a történelmi bért, s most joggal várjuk a kijáró történelmi igazságot is. És mint a példák mutatják: nem hiába várjuk.

(*Magyarország*, 1940. január 31.)

BÁCSKA ÉS BÁNÁT

Az utóbbi években külföld helyett hazafelé utaztunk. Felvidékkel kezdődött, szűkebb hazámmal, azután Kárpátalja jött, majd Erdély, 1941 nagypéntekén Dél felé is elindultunk. A mi életünknek ez a négy utazás a legnagyobb élménye. Boldogabb nemzedékek nem is sejtik majd, hogy mit éreztünk mi, amidőn szétszabdalt testünk újra összeforrott; amikor Felvidék határán letérdelt az előőrsöt vezető tiszt, és megcsókolta a földet; midőn a Garam-völgyi paraszt-proletárok másfél óráig énekelték a *Himnusz*t.

Bácska és Bánát úgy harminc-negyven esztendeje a polgári irodalmi romantika földje volt. Innen jöttek Gyurkovicsék, és a legendák

a nábobokról. Mikszáth Kálmán kezdte, s akadtak elegen, akik folytatták. Mikor tizennégy esztendeje a megszállott Bácskában jártam, ennek a romantikának híre-hamva sem volt; lehetséges, hogy hősei is optáltak...

Rendezgetni próbáltam régi emlékeimet: képek sorakoztak egymás mellé. Vasárnap délelőtt Szabadka főterén, háttérben a tornyos városháza, előtte sötétkéék és fekete ünneplőbe öltözött parasztok. A főtér volt a mindenkit befogadó kaszinó és az egyetemes népkör. Álltak, pipáztak, alig beszéltek. Azért gyűltek össze, hogy együtt érezzék magukat, nagy eseménynek kellett jönnie, hogy az arcok kipiruljanak, a szemekben izgalom gyújtson lángot, s megeredjenek a nyelvek. A balsors már nem volt elegendő ehhez, legfeljebb a fordulat, mely most végre érkezett.

Szegeden, Szabadka tőszomszédságában, a városháza előtt vagy a fogadalmi templom körül már elképzelhetetlen ilyen paraszti se-reglés. Szabadkán azonban minden vasárnap délelőtt kivonultak a mezei magyarok, s megszállották a város középpontját. Nem tagadom: nagyon tetszett kövér önérzetük, s szívemből kívánom, hogy sohase fogyatkozzék meg.

Mást is láttam Szabadkán. A horvátok abban az időben erősen nyugtalankodtak a nagyszerb törekvések miatt. Úgy vélték, hogy kisebbségbe szorultak, s közeledni kezdtek a másik kisebbséghez, a magyarokhoz. Az egyik horvát párt gyűlést hirdetett a Főtér nyugati sarkán, össze is gyűlt vagy negyven magyar. Tíz perc múlva megjelent egy szerb járőr, és szétkergette a gyűlést. A szónok vérvörösén lépett le az emelvényről, s mivel a szuronyok feléje vették az irányt, jobbnak látta elvonulni, de időnként visszanézett, s hangosan átkozódott. Ilyen volt itt mindig a politikai helyzet, egyszerűen: áttekinthetetlen. Meglepetései csak a kíváncsiak lepték meg, a bévül élők belekalkulálták a legmeglepőbb meglepetéseket a heti krónikába.

Akik a magyar paraszt tunyaságáról szeretnek beszélni, Bácskában megrévesztő példákra akadnak. Csantavéren ismertem egy tagbaszakadt, öregedő parasztot, aki aratás után egész nap a háza előtt ült egy

•

nagy, iromba kövön. Isten tudja, honnét szerezte, mert a kő itten ugyan-
csak ritka; úgy ült rajta, mint a trónuson, mozdulatlanul egész nap,
láthatóan élvezte a világmindenséget, csak a kalapján igazított egyet
delután, midőn a nap átfordult a másik égtájra. Engem sohasem ejtettek
kétségbe ezek a lassú járású, „vegetatív” emberek, sőt: megnyugtattak.
Úgy véltem mindig, hogy ez a mi tartalékunk, ebben a fajtában gyúl
majd ki a lélek egyszer, mikor az izgatott hupcihérek rendre elvesztik a
fejüket, s a jobbak szomjasan kiáltoznak a megmentő tömény erő után.

A bácskai föld áldott talaj, anyagi bőségben itten nincsen hiány.
Akinék jutott föld, az „jókedvben és bőségben” élhet, ha csak a tör-
ténelem nem von tartós borút az égre. Úgy is könyveltük el, mint a
magyar Kánaánt, mely magától termi a búzát és az erős embert. Népi
kultúrintézményt alig emeltünk ezen a tájon. Az egyik 14.000 lelket
számláló község boltjaiban hiába kerestem tintát; akinek kell, megveszi
a városban. Könyvet ugyancsak kereshettem. Ezt a népet érintetlen,
természetes magyarsága tartotta meg, szűz talaj, csak ezután el ne
rontsuk. Itt még őselmények dirigálnak – földműves rokonaim egyik
napon szigorú böjtöt tartottak, s engem is keményen megböjtöltettek,
bár semmiféle egyházi böjt nem esett arra a napra, csak kerek száz
esztendeje akkor szűnt meg a kolera. Az időmérték itten a mélyben
más, mint fölfelé, de más a lélek is. A népoktatásnak, az iskolán kívüli
népművelésnek és a népfőiskolának szervesen erre a mély lélekre kellene
épülnie, ha nem akarja kiforgatni eredeti valójából.

Hiába indult meg a magyar-délszláv barátkozás, Bácskában a két fajta
ügye elintézetlen maradt; ennek is megvan a maga oka. A bácskai ma-
gyar megfért volna a bácskai szerbvel. Azt sem állíthatom, hogy a ma-
gyar paraszt és az ó-szerbiai paraszt között természetes ellentétek éltek
volna. A bajt a „missziósok” okozták, a sovíniszta „misszionáriusok”.
Kik voltak ezek? Elsősorban hivatalnokok, akik gyarmati magatartást
tanúsítottak, néhány év alatt meggazdagodtak, azután fegyelmet kap-
tak, elbocsátották őket, de utódaik a jól bevált módszert folytatták.
Mikor Csantavéren voltam, már húsz hold földje volt a jegyzőnek,

mondták is: „Nem marad ez sokáig!” A pohár betelő félben volt, hogy rövid szünet után újra beteljen...

Az ellentét másik oka a dobrovoljac volt (magyarul: jó katona) [helyesen: önkéntes – M. F.]. A szerb frontharcos földet kapott Bácskában, s odaköltözött Ó-Szerbiából, Montenegróból. Kiszállították természetes talajából, s új talajba plántálták, hogy mérges növény legyen belőle. Szomorú missziót kapott. Az agrikultúra szelídsége helyett a „hódító” sovinizmus türelmetlenségét kellett képviselnie, úgy jött az őslakók közé, mint a politikai istennyila tartós küldöttje. Az őslakó megvetette benne a jövevényt, a talajából kitépett és politikai célok szolgálatába szegődött parasztot. A jövevény pedig konokul hordozta megduzzasztott méregzacskóit, s lesett az alkalomra, hogy az őslakóra lecsapjon.

Ez a misszió, ezek a misszionáriusok fertőzték meg a Duna völgyét. Ott, ahol a különböző fajú parasztok természetes úton találkoztak, megtalálták a mellérendelt viszony emberi békéjét. A dobrovoljacok azonban a belső harcot, az emberi engesztelhetetlenséget képviselték. Mióta Bácskát elszakították, sok minden történt közöttünk: közeledési kísérletek is, ezt a mélyben lakozó ellentétet azonban nem számolták fel.

Sok mindennek meg kell tisztulnia a Duna völgyében; a küldetésnek is. S most és még inkább a jövőben a mi küldetésünkön van a sor. A fegyverek egyszer elnémulnak, s addigra szedjük össze lelkünkben az ígéket, melyeket legjobbaink hagytak reánk. Ezek az ígék erősek, biztosak és tágasak, mint az öreg diófa. Lombjai alatt sokan elférnek...

(*Híd*, 1941. április 22.)

BESZÉLGETÉS ÚJVIDÉK HÁZAIVAL

Újvidék, 1941. május hó

A gyorsvonat ablakában örvend az ember, ha port lát, szürke felhőt a szekér mögött, ma a por életet jelent. Szabadszállásnál „tengerformára” áll a víz, Fülöpszálláson is van belőle bőven, de végre kisütött a nap, fényben úszik a táj, ragyog a tanyák és a falvak házainak nyílt, fehér

•

homloka. Ezek a tiszta jelek üzenik, hogy élünk és vigyázunk. A kiszállási állomáson tavaszi újdonság fogad: virágba borult orgonabokrok, Dél felé megyünk.

Kelebián megtörténik az ellenőrzés, elindul a vonat, és feltűnnek a háború jegyei: itt-ott üszkös házak, ágyúgolyók nyomai, úttorlaszok, akadályok, néhol egy-egy bunker, gödrök, lövészárkok, a környék parasztjaival ásatták őket, s most a parasztok betemetik, és ismét felüti fejét a „győzedelmes búzaszem”.

Már Szabadkán vagyunk, tizennégy esztendeje utaztunk erre, kárikula volt, fehér zubbonyos szerb tisztek ültek a restiben, most magyar rendőr sétál ugyanott. A következő nemzedékek nem is sejtik majd, hogy micsoda vonalak tűntek el itt, és mit éreztünk mi, amikor szabadon utaztunk Újvidéig...

Szabadka táján egy ideig még tart a puha, laza homok, azután egyszerre fekete és haragos zöld lesz a táj. Gyönyörű, buja vetések és felszántott, megboronált táblák, még így távlatból is tisztán látszik, hogy itten megkapja azt a munkát a föld, amely megilleti. Följebb, a szegény árvizes és talajvizes alföldön nedves, ragacsos rögök jelzik a szántást, a gazda csizmája cuppog a barázdában, de fölveszi a harcot a balsorssal, egészen a vadvíz pereméig szánt. Némelyik tanyát körülfogta a vadvíz, kis töltést építettek, hogy közlekedhessenek. Bácskában azonban nyoma sincsen a vadvíznek, a felszántott, megboronált föld finoman porhanyós. Esteledik, a lenyugvó nap fénye színezi a fekete földet: arany-lilás árnyalatot kever meleg, sötét színébe.

Tarka város. Éjjel tíz órakor érünk Újvidékre, Magyarország leg-tarkább városába, a magyar mellett gyökeret vert itt majdnem minden közép- és kelet-európai náció: szerb, német, sokác, bunyevác, örmény, még vagy 800 ruszin család is letelepedett valamikor itt. A városnak mindössze 27.717 holdnyi határ jutott, s ez döntötte el sorsát, polgárosodnia kellett, és szerencsés földrajzi fekvése lehetővé tette a polgárosodást. Mellette fut a természetes vízi út, a Duna, gazdaságilag ide fűződött Szerémség és Horvátország, s az iparosodást nélkülöző Balkán. Hajósoknak, kereskedőnek és iparosnak „jó talaj” volt Újvidék; komoly, szilárd egzisztenciák alakultak valamikor ebben a városban, az ő életükről mesélnek a régi házak.

Életforma a házakban. Háromfajta házstílus keveredik a házakban. Parasztházai, melyekben nemcsak földmívesek, hanem halászok és hajósok is laktak, olyanok, mint a déli Tiszántúl számos falujában: nyílt, fehér homlokuk a legjellemzőbb jegyük. A régi, puritán polgárok egyszerű, szilárd, tömzsi házakat emeltek a magyar táblabírói stílus finom, mértékletes felhasználásával. A századforduló idején benyomult a szecessziós ízlés, az államfordulat után pedig a „sachlich” építkezés embertelensége. S érdekes, a régi puritán házak lakóival sohasem volt baj, bárminő nációhoz is tartoztak. A századforduló szecessziós épületei már belső bajokról beszélnek; túlzott és ízléstelen díszek az elhanyagolt lényegről tanúskodnak: ordító pátoszuk nem annyira az erőnek, mint inkább a hányavetiségnek és a felszíniességnek jele. Győztünk ezen a tájon, illő tehát, hogy szigorúak legyünk önmagunkhoz: ezek a szecessziós házak a millenniumi időnek gőzében fogantak, midőn a mámoros „optimizmust” többre becsültük az okos, építő realizmusnál. Az egyik ilyen épület tetején kupola áll, a kupolán nagy golyó ékeskedik, nyilván a földgömböt jelképezi, a földgömbön pedig rohanó pózban egy *gladiátor*. Hová rohan? Hiszen lezuhan! Le is zuhant, Bácskánk egy időre elveszett. Mennyi mindent elárulnak a házak...

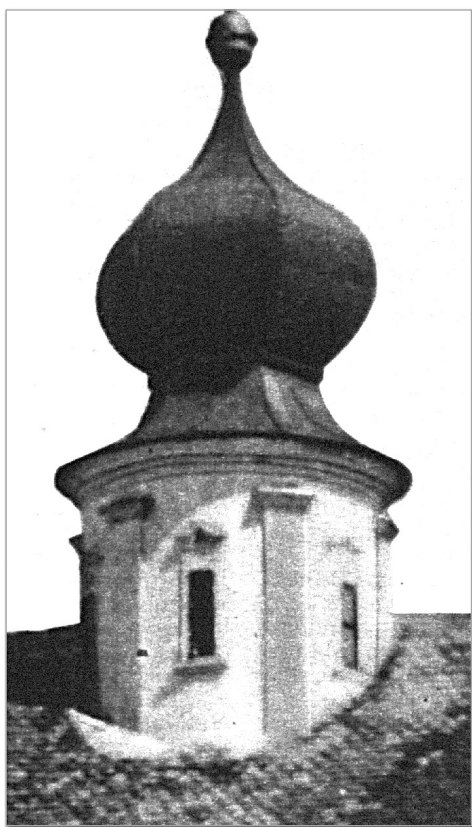
Rossz, vidékies pallérizálás emelte az új gazdagok „sachlich” stílusú palotáit. A lelkek sem voltak jobbak, akik bennük laktak. A jugoszláv államnak nem volt ipara, az újvidéki iparosodás tehát rohamléptekkel haladt előre. A földreform alkalmával nem elégitették ki és szélnek eresztették a magyar zselléreket, ezek Újvidékre tódultak olcsó munkaerőnek, nyomorult proletárnak. A már működő magyar vállalatokat „gleichschaltolták”, és szerb kézre jutottak a bankok is.

Aranybánya volt minden iparvállalat, hiszen az iparcikkre éhes szerb piac fölvelt minden árut, a gazdasági élet szerb és zsidó, s a hivatali élet szerb vezetői valamennyien dús jövedelmet élveztek, és jó fogyasztók voltak, hiszen epikureus életet folytattak. A mezőgazdasági árak alacsony szinten mozogtak, az iparcikkek ára ellenben előkelő színvonalon járt, az új nagypolgárság tehát megtalálta a számítását. Tizenötezer ipari munkás robotolt érettük alacsony színvonalon, kezdetleges jóléti viszonyok között.

•

A régóta itt lakó szerbek, mint a magyarok mondják, csöndesek voltak. A régi, puritán, finom ízlésű Adamovich-ház tulajdonosaival most sem volt baj. A hódítók azonban terpeszkedtek, mint ormótlan házaik, s rátelepedtek a városra, megfeküdték a gyomrát és a lelkét. Sorsuk és végzetük nem feledhető példája az elvakult sovinizmusnak. – A régi, puritán, helyes arányérzékről tanúskodó és belső összhangról beszélő házak lelkének kell ide visszatérnie, az emberi megértés és igazság minden időben legszentebb hagyományának!

(*Magyarország*, 1941. május 12.)

Óhitű templom tornya, 1941

A SZERB REJTÉLY

Újvidék, 1941. május hó

Szívós, sűrű eső szitál már két napja, a bérkocsi nagyot zökken a macskafejekken, majd megáll. Kétszer csöngetek a kapun, már-már föladom a reményt, mikor kinyílik egy ablak.

– Cso je? – kérdi Jankulov görögkeleti püspökhelyettes és főesperes. Szakálla és bajusza már őszbe vegyül, fején kerek fekete papi főveg. Bemutatkozom, s néhány perc múlva szemben ülünk az asztal mellett. Igen szívesen fogad.

Ebédlőjében beszélgetünk, puritán berendezésű, egyszerű szoba, akár egy falusi papé. A püspökhelyettes magyarul beszél, színesen, szabatosan, tiszta hangsúlyozással. Barna szeme arról tanúskodik, hogy sok mindent látott, és sokat szenvedett. Puskacső előtt is állott, midőn a románok itt jártak, és megbízhatatlannak vélték. Beszéd közben néha behunyja szemét, mintha a mélybe merülne egy-egy élményért, ilyenkor látszanak meg arcának barázdái.

Azzal kezdem, hogy az újvidéki magyar közvélemény szerint magatartása az elmúlt húsz esztendőben mindig korrekt volt. Félbeszakít:

– A kifejezés helytelen, szeretetteljes voltam a magyarokkal szemben is.

Jankulov püspökhelyettes fordította le újra a közelmúltban szerb nyelvre *Az ember tragédiáját*; magyar és szerb kritikusai egyként tökéletesnek tartják a művét. Látom szavaiból, hogy fordítása életének egyik legnagyobb élménye. Madáchban a minden Duna-völgyi népre kötelező humanizmus megtestesítőjét látja. Nyolc esztendeig dolgozott a fordításon:

– Miközben Madáchot olvastam és átéltem, mindig úgy éreztem, hogy a magyar vérkeringés is megmozdul bennem – mondja, és talán nem is tudja, hogy milyen lényeges elvet mondott ki. A Duna-völgyi ember félemler, ha nem érzi, nem érti az egymás mellé rendelt és rokonvégetű népek „vérkeringését”.

A szerb „rejtély”-re térünk, a földrengésszerűen gyors és tökéletes összeomlásra. A püspökhelyettes igen érdekes magyarázattal szolgál:

•

– A szerviánusok – így nevezi az ó-királysági szerbeket – java elpusztult az 1914-es világháborúban, a salak kerekedett felül. Belgrád világvárost próbált játszani, s jobbra az európai kultúra salakját importálta, a felülkerekedett silány elemeknek és nemzedékeknek ez tetszett. A mélyebb szerb és emberi kultúra képviselői magányosak voltak, s csupán egy kis kör figyelt rájuk. A fiatal nemzedékek pedig megundorodtak ettől az álkultúrától, és politikai szélsőségekbe menekültek.

Elmondja, hogy a vezető szerepre tört politikusoknak nem volt tekintélyük és népszerűtlenek voltak. A nép pedig nem nyert semmiféle reális politikai felvilágosítást, tehát vakhírek és ösztönei kormányozták.

A bácskai hívó, óhitű szerbek bizalmatlanul néztek Belgrádra, a hirtelen megduzzadt és meggazdagodott ország fővárosára. Igen jellemző, hogy Jankulov püspökhelyettes a szomszédos Belgrád helyett a távol fekvő Zágrábba küldte egyetemre a fiait...

A püspökhelyettes úgy beszél a szerviánusokról, mint a bűnbe esett testvéréről:

– A szenvedés majd megtisztítja őket.

Visszatérő katonáktól hallom, hogy a szerb hadsereg még az erőpróba előtt atomjaira hullott. A horvát tisztek elrendelték a szabotázszt, és a vegyes nemzetiségű legénység boldogan engedelmeskedett. A „délszláv egységet” politikusok csinálták, és a politikai tákolmány összedőlt, mint a kártyavár.

Tisztikaruk nem volt az 1914-es tiszti nemzedék méltó utóda, a délszláv konjunktúra őket is kikezdte, elpuhította. A frissen tákolt államból hiányzott a mélyebb valóságérzék. Csak egy kis képet festek, de a kép mindent elárul. Szabadkán sétálok régi barátommal, egy magyar tábori lelkésszel, aki csetnikgolyók között elsőként vonult be a városba. Az egyik téren dombot látunk, olyan, mint a pincedomb a préház mögött. Egyik oldalán haránt fekvésű faajtó. Légoltalmi óvóhelynek készült, s fölötte alkalmas arra, hogy bombatámadás esetén a benne tartózkodók biztosan elpusztuljanak...

•

A csetnik-ügyről sokat írtak, de a mélyebb okát nem világította meg senki sem. A közönség azt hiszi, hogy politikai tényezők felizgatták a szerb társadalom salakját, a sovíniszta szervezetek tagjait, akik azután megtámadták honvédeinket. Ez így is volt, de a csetnik-ügynek mélyebb okai is vannak, ideje, hogy reájuk térjünk!

Szabadka őslakossága magyar volt. A török időben elpusztult és szétszóródott a lakosság, újra kellett telepíteni Mária Terézia korában, amikor magyarok és szerbek telepedtek le. A szerbek azonban csakhamar kivonultak, nem akartak a polgári közigazgatásba beilleszkedni, nem akartak paraszttá vagy polgárrá lenni, kitartottak a katonáskodás mellett. A katonáskodás egész életüket betöltő foglalkozás volt, és a folyton fortyogó Balkán továbbra is táplálta túlzottan harcias ösztöneiket.

Ez az eset azt is elárulja, hogy a belső fejlődés terén mennyire a magyarság mögött állottak, az ilyen távolságokat nehéz behozni. Az 1914-es világháborúban is totális háborút viseltek, az egész ország bátran, halált megvetve harcolt.

1918-ban megnyílt az út régi nagy nosztalgiájuk: a termékeny magyar síkság felé, foglaltak, és hódításukat a katonai megszállás módszereivel akarták megtartani. Felsőbb rétegeik előzőnlőtték a hivatalokat és a gazdasági életet, államuk ereje azonban nem ebből a gyorsan elpuhuló rétegből táplálkozott, hanem a harcias kisemberből. A bácskai ó-szerb telepes és dobrovoljac többnyire nem dolgozott, bérbe adta földjét, s valójában grancsár volt, kivételes jogokkal felruházott, és harcias szereppel megbízott elem. Az lett volna a csoda, ha nem úgy cselekszik, amint cselekedett. Ez a csetnik-ügy titka.

A közelmúlt szomorú eseményeinek forrása a szerviánusok emberi természetében keresendő. A gazdag, áldott bácskai föld sem szelídítette meg őket, s úgy érzem: igaza van Jankulov püspökhelyettesnek, talán a mai szenvedések és a keserű tanulságok megreformálják emberi természetüket. Talán a most következő nemzedékek megtalálják az utat a Duna-völgyi békéhez...

Féja Géza, 1942

•

Szabadkán üres szobortalpat találunk, Cserni Jován szobra állott rajta. Cserni Jován szerb kalandor volt Zápolyai János idejében. Zápolyai kegyetlenül kivégeztette Dózsát, de eleinte dédelgette a kalandort. Cserni Jován rabolt, pusztított, hatalmaskodott, utóbb pedig már alföldi királynak tartotta magát, mire Zápolyai szétverte seregét, és helyreállította a rendet.

Cserni Jován távolról sem volt néphős, hanem a letiport Dózsa-vállalkozás népszerűségét kihasználó kalandor, mai szemmel csetnik. Szobrot kapott Szabadkán, és ez a szobor Magyarországgal nézett farkasszemet már esztendőök óta.

Az új jugoszláv állam hiába kendőzte magát európai kendőző szerekekkel, módszerei és eszközei a régiek maradtak. Az állam erejét erőszak tartotta össze, s a hiányzó állami erőt úgy próbálták pótolni, hogy táplálták és ingerelték a társadalom harcias hajlamait. Totális háborúval, asszonyok és nyolc esztendőös gyermekek harcba állításával akartak támadni és védekezni. A szántó-vető, s ha kell, katonáskodó paraszt helyett Cserni Jován volt az eszményképük, a felelőtlen kalandor. A közelmúlt hetekben Cserni Jován bukott meg, és a „csernijovánság”...

(*Magyarország*, 1941. május 13.)

AZ ÓHITŰ SZERB EGYHÁZ

Szabadka, 1941. május hó

Romániával kapcsolatban sokszor megírtuk, hogy a politikai életben milyen döntő szerepe volt az ortodox egyháznak. Az ortodox egyház Bácskában és Bánátban csak az 1914-es világháború előtt élvezett ilyen mérvű szerepet, az 1918-ban kialakuló „nagy” jugoszláv állam távolról sem engedett az egyháznak akkora befolyást, mint Nagy-Románia. Ez a magyarázata annak, hogy a bácskai óhitű papság bizalmatlanul nézett a felvilágosodott Belgrádra. Ez a tény azonban azt is elárulja, hogy a szerb ortodox egyház elsősorban politikai tényező volt, s mihelyst elérte álmát, a szerb sovinizmus győzelmét, önmaga összetöppedt.

•

Az 1914-es világháború előtt a vagyonos honi szerbség végrendeleteiben igen jelentős összegeket hagyományozott az egyházra. Ezek az adományok és alapítványok látszólag vallásos jellegűek voltak, s az adakozók buzgalmát vallási fanatizmusukban kerestük, holott az adományokból állam épült, politikai célzatú társadalmi egyesületek alakultak.

A szerb ortodox egyház legjobb ismerői mondják, hogy a kegyes adományok 1918 óta jóformán teljesen megszűntek. A buzgó lelkek belátták, hogy áldozatukra nincs többé szükség, a megnőtt és meggazdagodott állam elvégzi helyettük a feladatot. Az egyházi élet bizonyos hanyatlásnak indult, a templomokat elhanyagolták, nem építettek hatalmas, hagymakupolás székesegyházakat, mint a románok, s csupán az elmúlt hetekben, a nagyszerb eszme veszedelmének idején menekültek a templomba, és csináltak „erődöt” a templomból, ezzel is tanúságot tettek arról, hogy egyházuknak elsősorban államalkotó szerepe volt.

1918 előtt a honi szerbség bírta az adományozást, mert nagyon gazdag volt. Gazdagsága onnan ered, hogy itt, Dél-Magyarországon legelőször a szerbség polgárosodott. Crnjanski, egyik legkülönb regényírójuk, *Örökös vándorlás* című, Mária Terézia korát tárgyaló regényéből két szerb típus emelkedik ki, két testvér: az egyik katonászkodik mindhalálig, a másik kereskedik, gazdálkodik, és fölfelé húzódik Magyarországba. A két testvér emberi természete ellentétes, szemben állanak egymással, nem bíznak egymásban. A kereskedő látszólag elszakad a „szent pravoszláv közösség”-től, és egyéni kapzsiságából gyűjti a vagyont, holott, mint említettük, az ilyen vagyon is a nagy birodalmi álmom építőtéglája lett.

Az egyház nemzetépítő szerepét 1918-ban átvette a nagyszerb álmokkal telített állam, és kétféle úton építette a gyors lejárátú jövőndőt. Az egyik út a kisebbségi politikája volt. A szabadkai gimnáziumban így alakult két esztendővel ezelőtt a magyar tagozat tanulóinak száma: I. osztály: 42, V. osztály: 16, VIII. osztály: 10. Nyolc esztendő alatt a magyar tanulók 75 százaléka elhullott. Azt mondhatnánk erre,

•

hogy a gimnáziumban szigorú szelekciót alkalmaztak, de ezt az érvet megcáfolja a magyar polgáristák statisztikája. Ugyanebben az évben a polgári iskola magyar tagozatának I. osztályát 115, II. osztályát 51, III. osztályát 29, IV. osztályát 19 tanuló látogatta, tehát a magyar fiúk 20 százaléka sem érte el a IV. osztályt.

Szabadkán az analfabéták száma ijesztően emelkedett: a harminc százalék felé. A magyar gyerekek jó része szerb elemi iskolába kényszerült, s végül sem magyarul, sem pedig szerbül nem tudott írni és olvasni. De még ez volt a jobbik eset, a magyar tanyavidékek ugyanis egyáltalában nem kaptak tanítót.

A sovinszta államépítés másik útja az egyesületek szervezése volt. Valamikor az egyházi alapokból szervezték a rejtett politikai célokkal felruházott, de külsőleg társadalmi-vallásos színezetű egyesületeket, most azonban az egyesületek nyíltan színt vallottak. A nagyszerb sovinszta ifjúság egyesülete a Sokol volt, melynek Szabadkán, természetesen a város pénzéből, amerikai méretű palotát építettek. Marosvásárhely közepén a románok hatalmas óhitű székesegyházat építettek a románosítás céljából. Szabadkán a hatalmas Sokol-palota jelzi, hogy a pusztuló magyarság helyébe ifjú, katonai szellemű sovinszta tömegeket akartak telepíteni.

A Sokol Cserni Jován hagyományát ápolta, a Matica a szerb kultúrát terjesztette. Újvidéken rövid idő alatt 70.000 kötettel rendelkezett a Matica könyvtára, palotája volt, s a sovinszta kultúrpropaganda minden eszközét felhasználta, tehát korlátlan állami támogatást élvezett. Az állam természetesen nemcsak a Sokolt és a Maticát támogatta, minden egyesület megkapta a maga részét. A látszólag jótékony célú Szerb Nővérek Egyesületébe Újvidéken alig folyt be tagdíj, vagyona mégis folyton gyarapodott, házat és telket vett. Az újvidéki Sokol egy esztendőben tízszer akkora segílyt kapott, mint a magyar egyesületek összesen. Ha a szerb sovinizmus anyagi hátterét megvizsgáljuk, akkor mesterkélt, erőszakolt természetével egykettőre tisztába jövünk.

•

A gyorsan polgárosodó szerb kereskedőt, a dobrovoljácot, a csetniket – Levante és Cserni Jován fiait – ugyanaz a nosztalgia vezette fölfelé, a termékeny magyar síkságra. Nem véletlen, hogy országuk fővárosa annak idején Belgrád lett, a magyar-szerb határ peremén. Az sem véletlen, hogy Újvidéken annyi kultúrszervezetet tömörítettek, és szerb Athént akartak fejleszteni belőle, s a trianoni határ peremén, Szabadkán építették fel a legnagyobb Sokol-palotát. A szerbség, az ó-királyság lakossága, a szerviánság nem találta meg természetes helyét, és túlméretezte az erőit.

1918 óta az egészséges szerb polgárosodás megakadt. A szerviánok a hivatalokba tódultak, s a korszerű plutokrácia és burzsoázia szerepét inkább a zsidók vették át. A szerbek átengedték a gazdasági vezető szerepet. – Harcos szellemű, katonás szervezeteik is elsatnyultak. Az Ó-Szerbiából idehozott telepes nem bírta a bácskai éghajlatot, elsatnyult, elbetegesedett. Harcias szellemük pedig a magyar őslakosság fenyegetésében merült ki. A csetnik tevékenység inkább pánikkeltésre való törekvés volt, mint komoly ellenállás, gyakran a belső pánik kétségbeesett kifejezése. Nem lehetett büntetlenül vétkezni.

Felsoroltam a nagyszerb tevékenység minden vétékét. De tárgyilagos, és ember maradok. A szerb nép alapanyaga jó: harciasságuk mélyén hősiesség él, és a realizmusuk nagyon kibontakozott az utóbbi évtizedekben. E két vonásuknak meg kell tisztulnia, és emberiessé kell nőnie a történelmi csapás és az önismeret tisztítótűzében. A szerviánusoknak meg kell találniuk természetes helyüket és rendeltetésüket a Duna völgyében, befelé kell nézniük, és vérmes expanzív álmok helyett befelé kell összpontosítaniuk kétségtelen építő erőiket.

(*Reggeli Magyarország*, 1941. május 15.)

A FEKETE FÖLD

Csantavér, 1941. május hava

A régi Magyarországon Bácskát az irodalmi romantika fedezte fel. Innen jöttek Gyurkovicsék és a nábobok. Általános volt a meggyőződés, hogy a bácskai föld szinte magától terem, örök Kánaán és sertésgyár, nemcsak fehér bélű, tápláló kenyeret és ízes sertéspecsenyét ajándékozik a nemzetnek, hanem duzzadt kedélyű hősokeket is, akiknek élete fogyhatatlan anekdota. Ezt a romantikát bátran elhelyezhetjük az anekdotikus magyarság múzeumában; a valóság más...

A bácskai föld csakugyan fekete gyémánt. Jó esztendőben 18–20 mázsá búza terem egy hold földön, ínségesebb időkben 8–9. A csantavéri gazdák 12 mázsában jelölik meg a búza termésátlagát, a tengeriét pedig 18–20 mázsában. Nem is termelnek mást. Egy gazda Csantavéren kendert termelt, és mindenki csodálkozott, hogy mekkora jövedelmet húzott belőle, de példáját nem követte senki sem. A sertéstenyésztés csakugyan nagyban megy, egy-egy tanyán 50–100 sertést találunk. Baromfit is tenyésztettek, de a szarvasmarha és a loállomány az elmúlt húsz esztendőben komoly hanyatlásnak indult, mert nem kaptak elegendő tenyészállatot, a meglévő állománynak pedig mintegy harmadrészét elvitték adótartozás fejében.

A bácskai gazda nagyon gondosan, odaadóan műveli földjét és tenyészteti állatait. A búza-tengeri termelés azonban meglehetősen egyoldalú és kezdetleges, tehát a bácskai földművelés mai állapota távolról sem aknázza ki a fekete föld csakugyan óriási értékét. Szabadkán a fekete föld főként a bunyevácoknak jutott, a magyarok inkább homokot kaptak. A „megbízhatatlan” és értéktelenebb homok azonban kicsiholta a magyarok munkakedvét, külön erőfeszítésekre ösztönözte őket. Húsz esztendővel ezelőtt a magyar gazda a tízholdas homokbirtokon külön jövedelmet szerzett, mint a bunyevác gazda húsz hold fekete földön. A magyar gazda ugyanis nekilátott a kertészkedésnek, szőlőt telepített, gyümölcsfát ültetett; a bunyevác pedig bezárkózott a hagyomány szellemébe, az egyoldalú és kezdetleges búza-tengeri termelésbe.

•

A szabadkai magyar ma is külön színvonalon állana, ha nem jött volna a szerb impérium. A szabadkai magyar kisbérloket elkergették földjükről, házukat és épületeiket lerombolták, s dobrovoljácokat és szerviánusokat (Ő-Szerbia lakói) telepítettek a helyükbe. A szabadkai határban, a Hajdújáráson, ma is látszanak az erőszakkal ledöntött házak romjai. A szerviánusok természetesen nem követték a magyar paraszt építő példáját, hiszen ők katonai-politikai hivatással telepedtek le. S hogy a harcias szellem fiaikból se vesszen ki, a város költségén amerikai méretű Sokol-palotát építettek. Itt nyertek az ifjak harcias nevelést, a hajdan virágzó magyar kertek pedig szégyenteljesen pusztultak.

A bácskai gazda ma még mereven ragaszkodik az egyoldalú termelés hagyományaihoz. A hagyomány erejét nem is lehet hetek és hónapok alatt megtörni. A szerb impérium semmi gondot sem fordított a mezőgazdasági kultúra emelésére a magyar falvakban. A téli iskola, a mezőgazdasági szakiskola és a népfőiskola ismeretlen fogalom itten. A fiatalság nem kapott kellő gazdasági és kulturális nevelést, éppen ezért a polgáriasodás léhább formája felé hajlik. Évtizedek mulasztásait kell jóvátennünk ezen a földön, s a különb mezei élettel, és a kultúrfalu folytonos építésével kell a fiatalságot visszavezetnünk természetes hivatásához.

Csantavéri utca

●

Az egyoldalú gazdálkodás nem aknázza ki a fekete föld természetes értékeit, de lassanként kimeríti a föld erejét. Pedig a bácskai gazdálkodásnak mintává és példává kell nőnie. Szelíd, okos, emberséges szellemű népe is fölötte alkalmas arra, hogy az egész táj minőségi földd, átfogó mintagazdasággá nemesedjék.

Meg kell alkotnunk a fekete föld mintaszerű parasztgazdaságának munkatervét. Sürgősen útnak kell indítanunk a mezőgazdasági szakoktatást. És nem szabad elfeledkeznünk tenyészállat állományunk sürgős felfrissítéséről sem. Ne bízzunk vakon a „bácskai csodában”, hanem teremtsük meg a csodát! Az utóbbi út nehezebb, de biztosabb.

A földnélküliek száma Bácskában éppen akkora, mint Tiszántúlon. Kielégítésük itt sokkal könnyebb, mint más országrészekben, mert minőségi gazdálkodással kisebb területen is tisztességesen megélhetnek. A magyar mezei kérdések egyetemét, nemcsak a gazdálkodás kérdését, hanem az ember kérdéseit is ezen a tájon oldhatjuk meg legkönnyebben. A nép a hosszú nyomás után cselekedetekre vár, ne engedjük, hogy csalódásba süllyedjen. Bácskában még a mai nehéz viszonyok közepette is dicsőséggel és eredménnyel indíthatjuk útnak a magyar mezei reformot.

(*Magyarország*, 1941. május 17.)

BÁCSKAI ÚTINAPLÓ (1.)

„Ne szóljon erről ajakad?”

Dél-Magyarország, 1941. május hó

Újvidéken hiába lestem az áldó napfényt. Nemcsak én lestem, hanem a korán termő cseresznyefák félig piros gyümölcsceikkel, a virágzó eperágyak, és a buja zöld primőrök is hiába várták az érlelő meleget. Sűrű, konok esőben látogattam meg a Darányi-telepet, mindenekelőtt a Telep Gazdakörét, melynek tanácskozó szobájában megváltozott az éghajlat: belső derű és fény fogadott. Gazdakör? Jellemző, hogy egyetlen gazda tagja sincsen, a név tehát inkább vágyálom...

•

A Darányi-telep őslakói annak idején házhelyet és kertet kaptak a város peremén, a vasúti síneken túl. Egykettőre mintakertészetek keletkeztek itt, gyermekökölnyi földieprek teremtek, primőrjeik kéthárom héttel megelőzték a magasabban fekvő országrészeket. Bokáig érő sárban bejárjuk a Telepet, nem találok talpalatnyi elhanyagolt földet sem, gyönyörűek a kertek, csak többnyire nagyon kicsinyek. Egynegyed, egynyolcad hold a területük, akinek egész holdja van, az már a kiváltságosok közé számít.

A szerb impérium alatt egyre több magyar húzódott ide, s megmenett kis pénzén házat épített, kertet vett. A földdarabkák folyton osztódtak, egyre több ember vetette meg rajtuk a lábát, de dicséretükre szolgáltak, hogy a legnehezebb napokban sem adták idegen kézre a földcsekéjüket. Végignézem a Gazdakör tagjainak személyi lapjait, és az őskertészek mellett megtalálom a társadalom minden rétegét. Képzettsége: tanári oklevél, régi foglalkozása középiskolai tanár, később munkás, jelenlegi foglalkozása pedig kertész. Vagy pedig: képzettsége felső kereskedelmi iskolai érettségi, régi foglalkozása magántisztviselő, jelenleg kertész...

Ha végignézzük a tagokat, immár senki sem tudja megállapítani, hogy ki az őskertész, és ki „csúszott” közéjük szellemi pályáról. S azt is megállapíthatjuk, hogy nem csupán külsejük hasonult, hanem ezek az emberek valóban egységes magyar közösséggé forrottak. Hiába keressük a megszokott különbségeket, a válaszfalakat, itt az egységes magyarság küzdött és állt helyt gyönyörűen.

A közelmúltban az árvíz elpusztította a Telep lakóházainak jelentékeny részét, azóta minden ház fölépült. Még arra is telt a filléreikből, hogy a Gazdakörnek szép telket vásároljanak, rajta épül fel a közeljövőben az új otthon.

A MAGYAR KISEMBER GONDJAI. A Telep lakóit hiába keressük azoknak a soraiban, akik a visszacsatolás első pillanata óta egyedül arra töreksenek, hogy „személyi kérdéseiket” a lehető legkedvezőbben megoldhassák. A magyar kertek hőseit másféle gondok foglalkoztatják. Adósságból építették fel az árvíz után a házaikat, s nem bírják a súlyos terhet. Igaz, hogy némelyikük hatósági segélyben részesült, de a segélyezésnek módja és gyakorlata külön rémregény. Ez a támogatás

is a nagyszerb, a szerviánus sovinizmus közismert módszerei szerint történt, és nem sok köszönet volt benne.

Másik gondjuk a szövetkezet. A Gazdakörben természetesen közösséggé forrtak, s a télen felvetődött a gazdasági szövetkezés gondolata. Vezetőjük, Nagy Antal volt a szövetkezeti eszmének leghűbb propagálója. A szövetkezet alapítása nehezen ment, mert a hatóság nagy odaadással akadályozta a magyar tömörülésnek minden módját. Most azonban itt az ideje, hogy kiépüljön és virágozzék. Itt az ideje? A Telep lakosságát máris nyugtalanítja egy kezdeményezés, mely olyanok részéről indul ki, akiknek vagy semmi közük sincsen a földhöz, vagy pedig túl sok közük van, és érthetetlen (vagy nagyon is érthető!) okokból nem akarják, hogy a magyar kertészek önálló szövetkezetbe tömörüljenek.

A szerb impérium alatt elsősorban a magyar kisember állott helyt, és tartotta fenn a magyarságot, senkinek sincsen joga tehát visszaszorítani a magyar kisembert. A magyar közvélemény is tisztában van azzal, hogy kisembereink sorsán, föllendülésén vagy pedig csalódott hanyatlásán múlik jövőnk. Mindazoknak, akik vissza akarják szorítani a magyar kisembert, tudomásul kell venniük, hogy a magyar közvélemény és a magyar jövő ellen dolgoznak, s vétküik ma, a visszacsatolás első perceiben, kétszeres vétek!

AZ ÉPÍTŐ KISEBBSÉG. Szabadkán, az István utcában egy szép, emeletes ház elé vezetnek, a Magyar Olvasókör épületéhez. Egyszerű ház volt, mikor a szerbek bevonultak Szabadkára, s modern kultúrközpont lett belőle: könyvtárral, olvasóteremmel, társalgóval, komoly színházi munkára alkalmas színpaddal és tágas színházteremmel. Mindez a kisebbség filléreiből épült. Aki nem tudott pénzt adni, anyagot hozott, vagy pedig a munkáját adta bele. Két kisember végrendeletében komolyabb összeget hagyott az olvasókörre, arcképük ott függ a falon. Mások üvegtáblát hoztak, vagy kifestették az olvasókör egyik ajtaját. Ezt az épületet valóban a közösség emelte, hogy megmenthesse a lelkét.

Minden magyar kulturális kezdeményezés innen indult ki. Magyar szintársulat nem működhetett, erre az Olvasókör színészgárdát nevelt műkedvelőiből. Kultúrestéket tartottak, analfabéta-tanfolyamokat rendeztek, amire nagy szükség volt, hiszen a szerviánus kultúrpoliti-

John
A. B. 18.

ka eredményeként 30 százalék fölé ugrott Szabadkán az analfabéták száma. Napközi otthont alapítottak. Fiatalfiai lapot adtak ki, mely a szétdarabolt magyarság szellemi egységének képviselője volt. Több ízben meglátogattam az Olvasókört, s mindig a magyar kisemberek tömegét találtam irodáiban és helyiségeiben. Ma is ide jönnek tanácsért, útbaigazításért és szellemi kenyérért.

Működésüket a szerb hatóság több ízben betiltotta, de újra és újra kiverekedtek, hogy dolgozhassanak. Magyar irodalmi és történelmi előadássorozatokat rendeztek, és „fiókokat”, olvasóköroket szerveztek az elhanyagolt és mesterségesen analfabétizmusba süllyesztett tanyavidéken is. Pezsgő magyar életet teremtettek, s működésük nem tetszett néhány embernek, és ma sem tetszik néhány embernek. Vajon miért?

A ROMBOLÓ „KISEBBSÉG”. A napokban néhány napi látogatásra a városba érkezett Szántó Róbert protestáns lelkész, aki hosszú kisebbségi éveket töltött a városban. Közbecsülésnek örvend, már hosszabb ideje nem él Szabadkán, tehát személye fölötte alkalmas arra, hogy tárgyilagosan ítélje meg a helyzetet. Szántó Róbert a helyi lapba *Emlékszel, testvér?* címen cikket írt. Cikke többek között ezeket mondja: „Emlékszel-e arra is, hogy amikor a Vargha Györgyök és Ignác Gyulák a Duna–Tisza közén mindent beleadtak, hogy a magyar továbbra is magyar maradjon, hogy akkor egyesek hogyan lapultak a lojalitás, az ügyes alkalmazkodás biztos fedezéke mögött? (...) Az egyik nyíltan robbantott a Magyar Pártban, és átállt a legnacionalistább szerb oldalra, a Pasics-párt tagjai közé. A gyermekeit nem a magyar gimnáziumba íratta, pedig egy-egy magyar osztály fenntartását a tanulók számához kötötték, s szükség volt minden magyar diákra. És most azok, akik a hiperlojalitástól csak úgy csöpögtek, és kávéházak és cukrászdák ablaküvegei mögül mosolyogva nézték a magyarok kínos vergődését és gyászos romlását (...), most látod, az igazi magyarságból ezek az emberek akarnak neked leckét adni.”

A magyar középosztály nemcsak Délvidéken, hanem mindenütt válságban van. Nem egyszer tapasztaljuk, hogy az illetékes tényezők helyes intézkedéseit méltatlan sáfárok forgatják ki eredeti valójukból. A középosztálynak egy kis töredéke, számban és szellemben, tehát minden

•

tekintetben kisebbségi színvonalon veszteglő rétege, minden magyar érték elsőrangúan fontos együttműködése helyett arra törekszik, hogy társadalmunkat szétagolja, és a szétagolt részeket egymás ellen uszítsa. Ez a „kisebbség” retteg az építő értékek természetes versenyétől, s mohó elszántsággal gázol, hogy a maga túlméretezett szerepét megmenthesse.

De nyugodjunk meg! Így van ez minden áradás, minden nagy átalakulás idején. A tisztulás napjai elkövetkeznek. A hajdani építő magyar kisebbség pedig nyugodt lehet, mert az ő lelke immár a magyar többség lelke. Együtt vagyunk, és építő erőink máris egymás kezét fogják!

(*Magyarország, 1941. május 18.*)

VÁROS A BALKÁN PEREMÉN

Újvidék, 1941. május hava

Reggeli séta a Duna partján. Felrobbantott hidak vázai meredeznek a vízben. Ha elfordítjuk szemünket a vázakról, és a péterváradai erősség öreg, szürke falaira nézünk, a vén Dunára, meg a csöndes méltósággal közeledő kompra, azt hisszük, hogy száz esztendővel visszasüppedtünk az időben: a régi al-dunai életbe, Jókai Mór földjére. Valamikor teli hasú gabonás hajók úsztak itt a Dunán, fuvaros gazdák népesítették be a falvakat, kalandos életű hajósok jöttek téli pihenőre városi házukba. Nem véletlen, hogy Jókai ide helyezte egyik legszebb regényének, s egyben legmegrázóbb szerelmi konfliktusának, *Az arany ember* történetének jelentékeny részét. Ennek a tájnak lakosai bizonyos mértékben nemzetek és országok fölötti életet éltek, a Fekete-tengerig hajóztak, végigkereskedtek a Balkán félszigetet, hajót vontattak az Al-Duna mentén, fél életüket a hajó kormányosa mellett vagy pedig a szekéren töltötték.

Újvidék a Pétervárad-sáncból nőtt ki. A harcok idején a sánc menedék volt, és a menedékből város nőtt. Ez a város természetes okoknak köszönheti létét: valamikor az al-dunai élet egyik középpontja volt, 1920 után pedig ipart teremtett a Balkánnak. A hajdani hajósok, kupecék és fuvarosok helyét a vállalkozó, a mérnök és az ipari munkás

foglalta el. A régi polgári házak, fuvarosudvarok és halásztanyák helyén gyárak és üzemek keletkeztek, s azt adtak a Balkánnak, ami nem volt neki, és ami ma sincs neki: iparcikket.

Természetes fejlődésének köszönheti Újvidék, hogy teljesen városias. A külső városrészek éppen úgy az „urbs” levegőjét lehelik, mint a belváros. Újvidék nem óriássá duzzadt falu, mint Szabadka, Kecskemét vagy Hódmezővásárhely, hanem város, olyan értelemben, mint Pozsony, Lőcse, Brassó és Kolozsvár. Intézményei és szórakozóhelyei nem egy vékony társadalmi réteg kacsalábon forgó várai, hanem természetes városi szükségletet elégítenek ki. Rendezett utcái, terei és házai a polgári öntudat természetes megnyilatkozásai. Újvidék az első és egyetlen polgári értelemben vett magyar „urbs” a Duna–Tisza közén.

A város fekvése hallatlanul szerencsés. Vasúti fővonal mentén fekszik, mellette folyik a természetes vízi út: a Duna. A Tisza a közelben ömlik a Dunába. Újvidékhez vezet a Ferenc József-csatorna. Természetes utak kötik össze Szerémséggel, Horvátországgal, Szerbiával, Bulgáriával és Romániával. Magyarok, németek és szerbek lakják, háromféle nyelv hallható és sajtítható el falai között. Mindenképpen alkalmas arra, hogy állandó kikötőt kapjon. Itt nevelhetnénk legkönnyebben olyan kereskedőnemzedékeket, melyek alkalmasak arra, hogy a régi hagyományt folytassák, és a magyar iparcikket továbbvigyék természetes piacára: a Balkánra és Keletre.

Újvidék akkor virágzik majd, és akkor épül egészséges méretekben tovább, ha a határok spiritualizálódnak, és a magyar iparcikk előtt megnyílik Dél és Kelet kapuja. Ha így történik, és Újvidék kereskedelmi és ipari gócpont marad, akkor ne féltsük, önmagától kultúrvárossá nő. A természetes mértékben fejlődő élet elemi kultúrszükségletet teremt, és arról is gondoskodik, hogy kultúrszükségletét kielégítse. Újvidék arra hivatott, hogy lelki és szellemi gócpont is legyen: magyar, pravoszláv és mediterrán kultúrelemek elegyednek itt, a szerbek tehát aligha tévedtek, amidőn Athénnek nevezték, csak éppen igen szűk és egyoldalú értelmet adtak az ő Athénjüknek. Újvidék a délkelet-európai kultúráramlatok

Újvidéki képeslap, 1941

Újvidék,
Kombát

Kedves Bandi!

Alig kaptam po-
bát. Ma pedig e-
már reggel bönig
cistam. Tanulj e-
me keveresi volat.
Sokan már vol

Gyord moztattal,
Merev apaid

ДОПИСНИЦА
DOPISNICA

41 V. 10. 21

Е 1

Lejla
Tanulónal

Budapest

XI. Bocskay ut 65.
I. 3.

Hartija
3

természetes gócpontjává és az egymás mellé rendelt délkelet-európai népek szellemi kiegyenlítődsének szent földjévé nőhet!

Az újvidékiek ne tévesszék szem elől, és ne adják fel ezt a hivatást. Ne nyugodjanak bele például abba, hogy iskolaváros legyen a pátriájuk. Az iskolaváros igen egészségtelen mesterséges képlet. Az egészséges és természetes úton fejlődő város pezsgő életet, forgalmat, jólétet teremt, s így maga tartja fenn és látja el kultúrintézményeit. Sajnos, nem egy magyar város nem itt tart. Deputációzik, verekszik és évtizedszámra vitatkozik az iskoláért és az egyetemért ahelyett, hogy előbb életet teremtené, s népének tevékenységét magasabb hatványra emelné. Az iskola, mint jövedelmi és megélhetési forrás, szomorú bizonyítvány a városra. A városnak polgári tevékenységből és erőfeszítésből kell, illetve kellene nagyra nőnie.

Újvidék kezében tartja az egészséges városi élet minden feltételét: szerencsés a fekvése, gazdag közlekedési utakkal rendelkezik, fejlett a nagyipara, s öröklött hagyománya a messzire nyúló kereskedelem. Nemcsak árut vihet Dél és Kelet felé, hanem lelket is. A mai szerb írók legjobbjainak jelentékeny része a történelmi Magyarország területén született és növekedett. Vegyes lakosságú faluban látta meg a napvilágot, és vegyes lakosságú városban szerezte életének döntő élményeit. Jelentékeny mértékben hozzájárultunk a múltban a mai szerb kultúra kialakításához, s hozzájárulunk a jövőben is.

Ha Újvidék a polgári igyekezet, a természetes fejlődés és a messzire irányuló kapcsolatok városa lesz, akkor nem féltém a lelkét sem. Akkor lélekben is a természetes erők és adottságok érvényesülnek majd, s aki a falai között serdül fel, nem lesz egyoldalú sovinizmusok dühödött elfogultságának szellemi áldozata, hanem idejekorán megbarátkozik az átfogóbb és egyetemesebb eszményekkel. Újvidéknek az élet minden területén hivatása van! Ha feladja, vagy elveszíti, akkor a saját jövője fölött mond ítéletet.

(Magyarország, 1941. május 19.)

DÉLVIDÉKI SZEMMEL

Diósy Gábor Zomborból igen érdekes levelet intézett a szerkesztőséghez. Leveléből három megszívlelendő gondolatot, illetve megállapítást emelünk ki.

Először a csetnik-ügyet világítja meg. Megállapítja, hogy mind a csetnikek, mind pedig a szerb tisztviselők a jugoszláv állameszme megtestesítői voltak. Nemzetszolgálati szerepüknek köszönhatték földjüket, illetve állásukat, a nyert javak fejében kötelezettséget vállaltak, és a kötelezettséget a maguk módján teljesítették is. Áldozatoknak kell tekintenünk őket, és az a legszomorúbb, hogy esztelen magatartásuk magyar áldozatokat is követelt. Ezért meg kell bűnhődniük, és meg is bűnhődtek.

Diósy Gábor e szomorú tények ismertetése után rátér arra, hogy a nagyszerb sovinizmus teljes és tökéletes bukása után ezen a tájon a magyarságnak kell megállania a helyét, ehhez azonban „olyan belső erőket kell fölszabadítaniuk, melyek képessé teszik a termelőket, hogy az éjjelt nappallá tegyék, hogy ne nézzék a nehézségeket, ne mérjék a fáradságot, hanem töretlenül buzgólkodjanak a nemzeti vagyon gyarapításán. Olyan keretet kell teremteniük az alkotó erők számára, ahol a saját gyarapodásuk egyúttal az összesség helyzetét is javítja. Ez a keret a tartós bérlet, s a nagybirtok felparcellázása.” Megállapításaihoz hozza az érvelését, hogy a délvidéki mezőgazdasági munkásság „szívesen fölajánl 15–20 éves felesbérleti viszonyt”.

Diósy Gábor második lényeges megállapítása tehát úgy szól, hogy a felszabadult Délvidéket a magyar nép aktivitásával kell betöltenünk, s nagyarányú, tervszerű telepítési politikával kell a magyarság szerepét biztosítanunk. Harmadsorban leszögezi, hogy a régóta ott lakó „szláv-ságot sem kívánjuk kizárni a termelési együttesből”. Befejezésül pedig intést küld az anyaország társadalmának: „A szűkkeblőséget a magyarság nem engedheti meg magának. Éppen a jugoszláv példa int arra, hogy ne csak szűk körre szoruljon az előbbre jutási törekvés, mert ha csak azokat létesítik előnyben, akik kihasználói az együttesnek, akkor ellene fordul a zsákmányoló hatalomnak az összesség.” Jugoszláviában valóban így történt.

Édes fiannak,

a szovetársaságban is nélkülözhetetlen kifizetésig folytatásának, — annak, aki legkezebbi esélyeinekben az élet viselésére erővel adott, — annak, aki nékem csak önmagát szolgált:

egyetlen szívenemmel — lelkemmel

1948 Karácsonyán

Édesapád.

1948. dec. 13-án, 88-ik születésnapomon,

Kölkömlőben.

•

Diósy Gábor leveléből, gondolataiból ősi magyar hagyományok áradnak: népünkbe vetett hit és népünk rajongó szeretete, józanság és realizmus, és a mellénk rendelt más fajtákkal szemben tanúsított emberségesség, mely a magyar népet annyira jellemzi. A hagyományos magyar politikai bölcsesség nyilatkozik meg soraiban, és ez igen jól esik ma, midőn politikai életünk tele van kívül zöld, bévül pudvás „primőrökkel”. Óh, különös értelmű és jellegű primőrök!

Mindaz, amit Diósy Gábor megpendít, távolról sem elszigetelt dél-magyarországi kérdés, hanem a magyar közösség kérdése. A népi előretörésnek századát éljük, és a megnagyobbodott országot akkor tudjuk igazán megtartani, ha népi aktivitással töltjük be. A felelős tényezőknek hinniük kell a magyar nép erejében, képességeiben, és az élet minden területén külön szerepet kell adniuk a népnek. Ha ez nem történik meg, vagy pedig nem teljesedik kellő mértékben, akkor úr támad a közéletben, és a csöcselék jut szerephez.

A trianoni Magyarország nem tudta megoldani a reá várakozó nagy szociális kérdéseket, s a magyar nép éppen ezért nem nyomulhatott kellőképpen előtérbe. Ez volt az oka annak, hogy az elmúlt években az érvényesülni nem tudó népi erők helyét a szellemi, erkölcsi és politikai „salak” próbálta pótolni. A pótszer minőségéről azóta mindenki meggyőződhetett. A salak hol visszahúzódik, hol pedig előretör. Szerepét nem természetes, hanem természetellenes okoknak köszönheti, a kellő népi előretörés és aktivitás hiányának. Éppen ezért a valóságos, a természetes magyar népi erők fölfejlesztésével tudjuk csak méltó helyére szorítani a salakot.

Juttassuk minél nagyobb mértékben földhöz a népet, tömörítsük valós szövetkezetekbe, s indítsunk útnak egy nagyvonalú népi kultúrpolitikát, és a magyar egyensúly egykettőre helyreáll, s nem is bonthatja meg majd semminemű sanda szándék. Ma már nem a keveseké ez a gondolat, hanem az értelmiség java is vallja. Ez a gondolat az igazi nemzeti összefogás. Egyedül ez az út vezet szilárd magyar jövő felé.

(*Magyarország*, 1941. május 24.)

BÁCSKAI ÚTINAPLÓ (2.)

Atyámfiái

Mintha az idő is a falut támogatná, az eső elállt, az ég kiderült, a metsző szél is elmúlt. Nagyfénynél átszálltam a vicinálisra, nyolc kilométer ide Csantavér, Szabadka hajdani pusztája, ma tizenkétezer lelket számláló bácskai falu. A vicinális tanyák között fut, feltűnik a halomra épített csantavéri templom, megmagyarosodott bizánci stílusa tökéletesen illik a tájhoz. A kávédaráló megáll, kiszállok, mindjárt az állomásnál a búzát termő föld melódiája fogad: a malom bűgása.

Befordulok a főutcára, kettős fasor az út mindkét szélén, vígan süt a nap, zuhog az arany; a zsenge, áttetsző lombok színe édes, mint a méz. A kertekből virágzó orgonafák hajolnak az utcára. A házak fala frissen meszelt, vakítóan fehér. Ha száraz idő jár, ilyenkor már pordunya fekszik a falura, de most a hosszan tartó esőzés után friss és vidám a levegő, a föld, s a virágok illata májusi mámorra szövetkezik.

Csantavér: Csontafejér volt az ősi neve, bizonyára azért, mert már Mátyás király korában sűrűn vetette föl az eke a fehér csontokat. Itt az Alföldön a csont a legfőbb történelmi emlék. Előkelőbb helyeken ugyan „leletekre” is bukkannak, dísz tárgyakra, meg gondosan ásott sírokra, szertartásosan eltemetett halottakra. Ilyenre azonban csak itt-ott akadnak, de szétszórt, fehér emberi csontok mindenütt. Csantavér Mátyás király korában már falu volt, a török alatt pusztá lett, úgy kellett a török kitakarodása után újra telepíteni félegyházi, ceglédi és kecskeméti magyar telepésekkel. Az új lakók ekéi ismét az őslakók csontjaival találkoztak. A templom mellett, a domboldalban hatalmas pince állott, töméntelen „fejér csontot” találtak itt is: a török alatt, ha közelgett a vész, ide húzódott a maradék község, a pince mélyén állottak a bölcsők, s mellettük ásták a sírgödört. A török után nevezték el a községet Csantavérnek, tehát „csont és vér”-nek, tökéletes név ez is, olyan maradéktalanul fejezi ki a népi tragédiát, mint a „kenyér és bor” az életet és az átlényegülést.

•

Tizennégy évvel ezelőtt jártam itt, aki akkor velem volt, már régen elköltözött az ismeretlenbe. De mélyen megőriztem ezt a falut, pontosan tájékozodom: ez itt rokon háza, ott a rokon malma, erre megyünk a tanyára. Lassan ballagok, lenyűgöz az élmény: tizennégy esztendő óta semmi sem változott. A szerbek mindössze annyit cselekedtek, hogy Csantavérből Csantavirt csináltak, áttették a falu nevét i-ző tájszólásba, persze mit tudták ők, hogy Csantavér magyarjainak beszéde az i-ző tájszóláshoz áll legközelebb. Idegenebbé akarták formálni a fault, és otthonosabbá változtatták. Szegény sovíniszta bölcsesség.

Széles, szabad utcák keresztezik egymást, a túlsó oldalon öreg gazda ballag, kiskabátban, mert langyos az idő, de báránybőrsüveg a fején. Még nem látom tisztán az arcát, ám azonnal megismerem a járásáról.

– Albert bácsi! – kiáltom. Úgy fogad, mintha tegnap találkoztunk volna, de hangjában van némi tartózkodás. A tartózkodás nem az időnek szól, hanem a személynek. Magáz, s érzik a hangján a kételkedés: Isten tudja, mi történt bennem tizennégy esztendő óta. Körülbelül mindenki így viselkedik velem, hagyom őket és figyelek: tíz-tizenöt perc múlva maguktól feloldódnak, tegeznek, ismét befogadtak. Mit számít tizennégy esztendő, ez a kis idő, mikor egyetlen dolog fontos, az hogy ösztöneink elfogadják egymást, valami melegség mozdul megbennünk, s megsúgja, hogy bent, emberi létünk mélyében egyek vagyunk.

Itt más az időmérték, mint a városban. Nem futkosnak, és nem dúlnak fölösleges izgalmak, távolról sem azért, mintha érzelkeik a miénknél tompábbak lennének, ellenkezőleg: tökéletesebbek. A napi szenzációk nem puffadnak öncélú csudákká, hanem beilleszkednek egy határtalan barázdába, mely valahonnét a föld édes anyaméhéből indul, és Isten tudja, merre tart.

Kevés kérdést adnak, de vigyázni kell, mert a néhány kérdésben évtizedek lényege ágaskodik. Szabatosan és töményen kell felelnünk, ha azt akarjuk, hogy a választ befogadják. Itt nem kell folytonosan fecsegni, mint Nyugat-Európában, nagyokat lehet hallgatni, akár Keleten (vagy ha Tamási Áronnal üldögel az ember), a hallgatás: szertartás, a henye szavak, a cifra madárijesztők eltűnnek, és emberi létünk mélysége kinyílik, mint a virág.

Megtöröm később a csöndet, a családtörténetre kerül a szó. Heten voltak testvérek, Albert bácsi 11 lánc földet örökölt (2000 négyszögöl egy lánc, itt nem ismerik a holdat). 17 láncot szerzett hozzá, bizonyára megháromszorozza birtokát, ha a magyar határt külső erők följebb nem tolják. Új uralom jött, megalakult a Magyar Párt Csantavéren is, az elnöke lett. Az értelmiség és a módosabb réteg tagjai nem vállalták, tudták, hogy a vállalás mekkora áldozatot jelent. Az elnöki méltóságot, mely különben vezető személyek tülekvésének tárgya, Albert bácsinak kellett vállalnia becsületből. Neki igazán nem voltak ambíciói, szelíd és csöndes parasztpátriárka volt már akkor is. Csak folytatta a népi hagyományt: kiállt és vállalt, mikor mindenki félrevonult. Jutalmat is kapott, 125.000 dinárnyi hadinyereséget vetett rá az adóhivatal. Mi volt az ő hadinyeresége? Az, hogy szívbajjal jött haza a frontról. 125.000 dinár sarc részletfizetésre a kamatokkal és a kamatok kamataival! 12–15 lánc föld ára. Birtokának fejlődése megállott, néki már csak arra lehetett gondja, hogy a meglévőt el ne veszítse. De nem panaszkodik. Csak csöndesen megemlíti, hogy a felszabadulás bankettjére nem hívták meg. Bizonyára úgy okoskodtak, hogy ő már megtette kötelességét, a mai hangosak pedig majd ezután teljesítik, amit eddig elmulasztottak. Majd meglátjuk...

Albert bácsi maga Csantavér egy személyben: az egész falu teste-lelke. Ő a puritán kemény törvény és a tiszta rend. Öreg fa, hét gyermeket nemzett, négy maradt életben, s már kilenc unokája van. Gyermekai szerencsés házasságot kötöttek, unokái szabályosan fejlődnek Csantavér íratlan törvényei szerint. Öccse, Péter, azonban csak fél lábbal maradt a mezei életben. Kereskedni kezdett, ő a családban a nyugtalan hajós, bár még sohasem ült hajón, csak gépkocsin és vonaton járta Bácskát, aszerint, hogy kegyes vagy fukar volt iránta a szerencse. Albert bácsi már ősz, Péter sötétbarna, de mindkettőjük szeme azúrké. A nőknek azonban a szemük is barna, hiszen mint Lin Yu Tang állítja, ők a föld gyermekei, az állandóság őrei.

Az itteni magyarságba – igen szerencsésen – mediterrán elem is keveredett. Innen származtatom kereskedő hajlamukat, nyugtalanságukat, fantáziájukat. Péterben tört ki ez az elem, a kedély. Albert melázó, Péter csupa derű és ösztönös optimizmus. 1932-ben teljesen

•

tönkrement, ma már ismét keményen áll a talpán. Kilépett az egyoldalú mezei életformából, megtörte a falu vastörvényét. S mégse lett belőle a falu és a város, a nép és a középosztály között lebegő „polgár”. Ma is a népközösség természetes tagja, a foglalkozás változása felszabadította, de nem forgatta ki az emberi lényéből. A minap Pesten járt és meglátogatott. Összehasonlítottam unokaöccsével, a fiammal, s egyszerre megértettem a fiam emberi természetét: vonzalmát a mezei élet iránt, gyakorlati hajlamait, üzleti érzékét, fantáziáját, derült, mindig mosolygó, minden ügyön-bajon gyorsan túllendülő kedélyét, és egészséges humorát.

Lassanként leszáll az éjszaka, ideje lefeküdni. Számvetésfélét csinállok, mely imádságnak is beillik. A faluban rendben van minden. Országok dőlhetnek, s kontinensek pusztíthatják egymást, a föld fiai megmaradnak. S ha már minden belső tartalékunk elfogy, ide jöhetünk: egyszerűbb, emberibb életszemléletet tanulni.

Lefekszünk. Mariska már ágyaz:

– Már nem olyan kemény az ágy, mint amikor itt hált.

Az amikor tizennégy esztendeje volt! Eszembe jut: a kedves ételemet főzték vacsorára...

Bácska városait jártam, sokat láttam és hallottam, egyetlen nyugodt éjszakám sem volt. Olyan volt az álmom, mint a rövid paplan: dideregtem, s folyton felriadtam. Itt ellepett az álom, mint a tenger. Mintha földanyánk ölében aludtam volna el...

Kora hajnalban keltem, kocsin mentem Nagyfényre, hogy elérjem a Szabadkára induló vonatot. Méltóságteljes kakasok kukorékoltak, a tornácokon férfiak és asszonyok állottak, éppen az imént ébredtek. A városi ember ilyenkor a reggeli újságok után kap, ők azonban a búzablákra gondoltak, és az eget nézték...

(Hid, 1941. május 27.)

BÁCSKAI ÚTINAPLÓ (3.)

A keleti város

A visszatért Bácska gazdasági és társadalmi kérdéseiről beszélgettünk. Ami még hátra van, inkább líra, de talán érdemes meghallgatni.

Két jelentős városa van a visszatért területnek: Újvidék és Szabadka. A csinos, rendezett Zombor, és a magyar mezei szegénységgel telített Zenta ne nehezteljen, nem feledkezünk meg róluk, de most a „határértékeket” vizsgáljuk. Újvidék „urbs” olyan értelemben, mint Kolozsvár, Pozsony, Lőcse és Brassó; természetes iparosodás és polgárosodás növelte városává. Délkelet felé néz, és arra hivatott, hogy délkelet felé sugározzék. Újvidéket nagyon megszerettem, de ebéd közben az Erzsébet királyné asztalánál megjegyeztem, hogy hozzám mégis Szabadka áll a legközelebb. Döbbenetes szemeket meresztett rám D. G., a lelkes újvidéki lokálpatrióta. Ezt mondták a szemek: ázsiai barbár. Megértettem szemének néma beszédét, s hozzátettem, hogy éppen azért szeretem annyira Szabadkát, mert keleti város, talán az egyetlen keleti városunk...

Magyarországon kétféle város van: parasztváros, tehát „várossá” duzadt faluóriás, és polgárváros; néha keveredik a kettő. Vannak azután fejlődésükben megdermedt, félben maradt városok, főként Dunántúl, a latifundiumok klasszikus földjén.

A parasztváros fejlődése sem egységes. Idők folyamán egyre nőtt a beszívargó középosztály, mely lefoglalta magának a város belső részét, és átalakította a maga képére és hasonlatosságára. Az ilyen városban a parasztág visszahúzódik, lassan de biztosan egyre többet veszít aktivitásából: elfonnyad. Egy város kebelében tulajdonképpen két város él, és a kettőnek alig van köze egymáshoz. A középosztály nem a nép fokozott tevékenységére, virulására építi a várost, hanem mesterségesen akarja fenntartani: hivatalok és iskolák halmozása útján. Szeged az egyetemért harcol körömszakadtáig, népe pedig fonnyad, passzív, lelke lassanként elszikesedik. Holott ennek a városnak elsősorban mintaszerű mezőgazdasági kultúrát, szövetkezeti rendszert, mezőgazdasági ipart és nép főiskolát kellett volna teremtenie. Ha úgy cselekszik, ma lüktet benne az élet, és az egyetem akár el is maradhatna. Szabadkával kapcsolatosan és előljáróban mindezt el kellett mondanom.

•

Csak Kolozsvár visszatérésének örültem annyira, mint Szabadkának. Ha új városba kerülök, napok, hetek kellenek az ismerkedéshez, a beleszokáshoz, de Szabadkán azonnal otthon érzem magam. Most is így volt, hosszú, reménytelen esőzés után, vasárnap délután érkeztem meg. Délelőtt Újvidéken még bőrig áztam, délután már sütött a nap. Leraktam poggyászsomat, s néhány perc múlva a főtéren voltam, beláthatatlan néptömeg közepén. Mindenki itt sétál a főtéren: polgár, gazda s munkás; a nép, mely érzi, tudja és ki meri fejezni, hogy ez a város az övé, az ő veritékéből épült, tehát joga van minden kövéhez, minden talpalatnyi földjéhez. Itt nincs úri korzó, a kaputosoknak nem sikerült a fórumot kisajátítaniuk. Úgy van, mint a faluban: a főtér, a fórum mindenkié. A hatalmas városházépület előtt díszfákkal, virágokkal ültették be a teret. Egyik sarkán tömött testű és bálvány ábrázatú gazdák állnak, a másikon rongyos, savanya mezei munkások. A szegénységnek jussa van helyet foglalni a fórumon, megmutatni magát. A főtér népe Szabadkán nyílt vallomás, az egész társadalmat megmutatja a maga valóságában. Járd be a főteret, s megtudod, hogy kik laknak a házakban, a nyert társadalmi keresztmetszet tökéletes.

Szabadka még keleti város: az utca az élet központja, és mindenki tulajdona. A közösség élettere, és a kereskedelem góca. Itt folyton vásár van, minden utcában őstermelők ülnek és árulnak. A nép az iparcikkeket is a piaci árustól veszi szívesebben.

A keleti ember szereti ezt a határtalan nyíltságot, nyilvánosságot, mert bármelyik percben függetleníteni tudja magát tőle. Munkások temetik be az egyik utcában a háború nyomait, ha elfáradnak, le-guggolnak, és társasjátékot játszanak az aszfalton, kikapcsolódnak a munkából, felfrissítik a lelküket. A keleti embernek nem kell elzárkóz-nia, mint a javait aggodalmasan őrző polgárnak, a legnagyobb zsvaj közepette is megáll, bűvös kört von, magába merül, s angyallal társalog, vagy ördöggel vitatkozik.

Keleti szabású város kell ahhoz, hogy a nép érezhető legyen benne. Hiába vonult be Szabadkára a századforduló idején az építkezési sze-cesszió, majd pedig Lechner Ödön a maga magyarkodásával. A város legnagyobb része ma is faluszerű és paraszt-szabású, s a népi dinamiz-mus uralkodik benne. A falu itt konokul tartja magát, ő akar várossá

nőni. Hiába nyomták el és hanyagolták. A magyar városrészek utcáin tengelyig ér a sár, mert lakói 1919-ig negyvennyolcasok voltak, azon túl pedig kisebbségek, mégsem adták fel a szándékukat, hogy az ő vérükből s lelkükből nő itt majd a többség.

Úgy látszik, a neveknek is megvan a maguk végzete, ennek a városnak a jobbágysai már a 13. században szabad királyi jobbágysok voltak. A török kitakarodása után Mária Terézia újra telepítette a várost, és ismét „szabadalmat” adott neki; neve is innét ered. Ez a város igen mélyről szívja a szabad lélegzetet, ettől dagad olyan önérzetesen a melle. Szeged visszahúzódó, elszikesező népére gondolok, a parasztvárosokra, melyekben szép lassan a külső részekbe szorul a nép, s már csoportosulni és hullámsani sem mer természetes önérzettel, szabadon. Nagyon kérem az illetékeseket: ne törjék meg Szabadka népének önérzetét, ne vegyék el tőle a várost. Ne rendezzék agyon az emberi hullámsást, ne töröljék le az arcokról a szabadság büszke csillámlását. Maradjon Szabadka valódi parasztváros, mezei bástya, népi köpű.

Higgyék el, hogy ennek a városnak ősi arcához érdekes elzarándokolni, és a szemek mélyből táplálkozó szabad tüze ér annyit, mint a műemlék, a rendezettség, és a város többi kellékei! Hagyják békén a piaci árusok tömegét, a mezei jószág csak vándoroljon be minél nagyobb tömegben az aszfaltra! Lüktesse az élet bőséges érveréssel, maradjon csak tarka ez a város, ne gyúrják át a bürokraták képére és hasonlatosságára!

Szabadka is nagy telepítő volt, mint Orosháza vagy Kecskemét. 171.000 holdas határában a latifundium idők óta ismeretlen. Pusztáiból falvak nőttek: Bajmok, Csantavér, Sándor, Ludas, Kelebia, Tompa, Nagyfény...

Ahol nem bírt gyökeret verni a nagybirtok, ott viruló életet, erős parasztságot, fejlett és versenyképes kisgazdaságokat találunk. Feltöltötték a mocsaras helyeket, szőlővel és gyümölcsfával kötötték meg a homokot, szárnyvasutat építettek a saját erejükből. Még a legelesettebb mezei munkás is vállalkozóbb kedvű, tevékenyebb az ilyen tájon, mert előtte a példa: a helytállók és fölemelkedők dandárja, a paraszti diadal.

•

A föld elsőrangú, a mezei szegénység számos, a sóvárgott változástól földet vár; itt nem szabad késnie a földreformnak, s el kell tűnniük a múlt huhogó kísérteteinek, akik máris vissza szeretnének csinálni mindent.

Hát ne csináljunk vissza semmit, ha nem akarunk borzasztóan megbűnhődni. Lépjünk inkább előre, teremtsük meg Szabadkán mindazt, amit a mezővárosokban elmulasztottunk. Legyen minden intézménye a nép otthona, a népi boldogulás emeltyűje. Maradjon kelet népének szabad városa.

(*Híd*, 1941. június 3.)

PÉLDA A TELEPÍTÉSRE

A sajtó már második napja bőséges tudósításokban számol be arról, hogy Bácskában mintegy 12.000 bukovinai magyart telepítettünk le. A bukovinai magyarok még Mária Terézia idején menekültek Madéfalváról Bukovinába. Hét falut alapítottak, bőségesen szaporodtak, állandóan rajok szakadtak ki belőlük, s visszatértek az óhazába, vagy elmerültek az idegen tengerben. A törzs azonban ottmaradt a hét faluban, de ugyancsak nem adta fel a visszatérés reményét. A remény most valóra vált, a bácskai helyzet ugyanis kétféle tevékenység sürgős lebonyolítását követeli. Az egyik: a bácskai magyar földnélküliek földhöz való juttatása, a másik pedig a bácskai magyarság megerősítése.

A szerb földbirtokreform teljesen a szerb nemzeti politika szolgálatában állott, s ennek alapján magyarok nem jutottak földhöz. A bácskai szerbek igényeinek kielégítése mellett nagyszámú telepest is hoztak Ó-Szerbiából és Montenegróból. A megbontott egyensúlyt most helyre kell állítanunk, a szerb földreformot revízió alá kell vennünk, és a magyar földnélküliek tömegét földhöz kell juttatnunk. Ez a feladat egyik oldala. A feladat másik része: a bácskai magyar elem erősítése. A Habsburgok idejében Bácskában tervszerű idegentelepítés folyt. Bizonyos körök ugyan azzal szeretnek érvelni, hogy magyar telepes nem akadt elegendő számban, ez az érv azonban rosszindulatú és sántít. A török kiűzése után egy-egy felső-magyarországi jobbágytelken három-négy

család is szorongott, akadt volna magyar telepes, ha a telepítést magyar öntudat irányította volna. Az elmúlt húsz esztendő sem kedvezett a magyarság természetes terjeszkedésének, mert a bácskai magyar nép kemény idegen nyomás alatt élt, éppen ezért meg kell őt erősítenünk, s erre a feladatra elsőrangúan alkalmas a szapora, tevékeny és életrevaló bukovinai magyarság.

PROPAGANDA ÉS VALÓSÁG. Bizonyos elemek nem átallottak olyasféle propagandát kezdeni, mely azt hirdette, hogy a bukovinai magyarok letelepedése veszélyezteti a bácskai magyar földnélküliek érdekeit. Igen átlátszó és rosszindulatú ferdítés ez. A szerbek a földreform alkalmával 192.000 hold földet vettek igénybe, elsősorban magyaroktól. A kisajátítható zsidó birtokok és a szerb nagybirtokok egy részét megkímélték. A magyar kormány a szerb földreform megváltási részét hatályban tartotta, juttatási részét ellenben hatályon kívül helyezte, és új juttatást rendelt el. A szerbek által kisajátított 192.000 hold tehát a nép birtokába jut, s e területen kívül még 30.000–40.000 hold sajátítható ki telepítés céljaira. A bukovinai magyarok 53.000 holdat kapnak, csupa olyan területet, melyet zárt közösségi telepítés céljaira használtak fel a szerbek. Az államhű nemzetiségek igényeinek kielégítésére 30.000 holdat vettünk számításba, a bácskai magyar szegényeknek tehát mintegy 130.000 hold jut, egy-egy családfőre átlag 5 hold, ami – tekintetbe véve a bácskai föld elsőrangú voltát – megélhetési alapul szolgál

A SZERB PÉLDA. A szerb telepítési politikától is tanulhatunk. A szerbek a földet teljesen nemzeti politikájuk szolgálatába állították, ez magyarázza azt, hogy a visszacsatolás alkalmával a szerb telepes sokhelyütt családjával együtt a végsőkig ellent állott, s örömeit áldozta föl életét. A boracok, a volt szerb harcosok 8 hold földet és házhelyet kaptak, mégpedig ingyen, a „neboracok”, akik kémkedés stb. útján szereztek érdemet, 5 hold földben és kisebb házhelyben részesültek, ugyancsak ingyen. Az optánsok két holdat kaptak, ha nők voltak, s egy gyermekük volt, akkor 5 holdat; a többgyermekesek pedig minden gyermek után további 1–1 holdban részesültek. A szerb telepítési politika tehát egyrészt határőrséget teremtett, másrészt pedig a szaporodás elsőrangú

•

nemzeti érdekét a telepítésnél a legmesszebb menő módon tekintetbe vette. A telepes helyeket iskolával, gazdasági iskolával, egészségházzal látták el, belső legelőket létesítettek, ha pedig a közelben erdő volt, a telepesek erdőhasználati jogot is kaptak. Eltekintve attól, hogy telepítési eljárásukat a legszélsőséesebb sovinizmus jellemezte, a maguk szempontjából tökéletes munkát végeztek.

A MAGYAR JÓVÁTÉTEL. A magyar kormányt távolról sem vezérli ilyen elfogult sovinizmus, mert – mint már kifejtettük – az államhű nemzetiségek földigényének kielégítéséről is emberségesen gondoskodni kíván. A bácskai magyar elemnek bukovinai magyarokkal való megerősítését pedig gyorsan, csöndben, de tökéletesen máris végrehajtotta. Vitéz Bonczos Miklós belügyi államtitkárt bízta meg a kormányzat e fontos feladat végrehajtásával, s lehetetlen dolog meghatottság nélkül szemlélnünk azt a kitűnő, szakszerű és felelősségteljes munkát, melyet vitéz Bonczos Miklós végzett. Bonczos államtitkár tényekkel, cselekedetekkel és erélyes, határozott, bátor magatartásával felel arra a kérdésre, hogy milyennek kell a tökéletes telepítésnek lennie.

Emlékszünk még az 1920-as földreformra, midőn a magyar telepes törpebirtokot kapott, igen gyakran silány és lakóhelyétől messzire fekvő földet, mindennemű beruházás nélkül. Bonczos államtitkár azonban a birtokba helyezés alkalmával gondoskodott arról, hogy a telepeseknek állatok és gazdasági eszközök álljanak rendelkezésükre, s azonnal megszervezte a közigazgatást, a közegészségügyi gondozást, az ipart és kereskedelmet, a közoktatást és a közvélemény felvilágosításának elemi részét; egészségházakat, népházakat, napközi otthonokat állít, szervez, néprádiókat szereltet fel, tehát mechanikus telepítés helyett életet teremt.

A letelepedettek egyelőre nem kapnak egyéni birtokot, hanem szövetkezeti alapon gazdálkodnak. Az egyéni juttatás későbbi feladat, de fölvetjük az eszmét, hogy a szövetkezeti gazdálkodást olyan formában, aminőben a telepesek természetének megfelel, nem volna-e helyes életben tartani, s ezáltal összefogó gazdasági közösséget teremteni a telepesek között? A gondolatot megiszívlelendőnek véljük.

Bácska újjászervezése tökéletes módszerrel indult meg. Szívből kívánjuk, hogy a bácskai magyar földigénylők kielégítése is ilyen

gyorsan, tökéletesen és a magyar nemzeti szempontok ilyen mérvű figyelembevételével történjék.

(*Magyarország*, 1941. június 18.)

ÚJVIDÉK ÉLNI AKAR

Mikor először jártam ebben a városban, úgy néztem rá, mint a csodára: nyugati stílusú várost találtam a Duna–Tisza közén és a Balkán peremén. Sok mindenre el voltam készülve, mikor felültem a gyorsvonatra, de erre nem, hiszen a Duna–Tisza közén a város általában óriási falu, keleti arcú település, azután arra is számítottam, hogy közel a Balkán, s inkább délkeleti stílusú tarka-zagyva várost vártam. Az első séta azonban kétségtelenül meggyőzött, hogy Újvidék, ha a lelkek térképét nézzük, nyugatra fekszik, s éppen ezért hivatása: magányos, hősi, szép hivatás.

A nyugati lelkületű városnak nem az éjszakai élet, a túlzott civilizáció és a gombnyomásra működő komfort a legfőbb ismertető jele, bár Újvidékről az utóbbi sem hiányzik. A nyugati várost az jellemzi elsősorban, hogy polgári igyekezet és erő építette, fejlesztette, tartja fenn. A városba húzódó dzsentri magával hozta a kúriák légkörét, hagyományait és életstílusát. Vidéki „úri” városaink ezért kedvesek, hangulatosak és álmosak, élettelenek. Szabad, független, előítéletektől kivetkőzött polgárság nélkül nincsen igazi város. Újvidéken éppen ilyen polgárság keletkezett.

Ha Újvidék polgárosodásának titkát kutatjuk, oda lyukadunk ki, hogy a török elől elfutott a nemesség, a török kitakarodása után pedig kevesen jöttek belőlük vissza Bácskába, főként ide a határvidékre, tehát hiányoztak a polgárosodás természetes akadályai. Legutóbb pedig a húszesztendőös megszállás alapján rendítette meg a magyarok létét, s aki élni akart, annak alulról kellett kezdenie, és a gyakorlati élet terére kellett lépnie, mert hivatalra ugyancsak hiába várt. A mai jó módú, és jobb módú rétegnek legtöbb tagja így küzdötte föl magát alulról, kisüzemekből épültek a mai nagyvonalú vállalatok.

•

Vasúti fővonal fut itt a Balkán szíve felé, a város mellett a Duna, a természetes vízi út, s a közelmúltban itt telepedett le az észak felé törekvő szerb nosztalgia dandárja. Szerb Athénnek nevezték Újvidéket, mert kultúréletük egyik legvirulóbb góca volt. Mindez természetesen erős hatást tett a magyarokra is: serkentette, munkára és cselekvésre izgatta őket. Egykettőre magyar kereskedő- és nagyiparos réteg nőtt. A város pedig szinte észrevétlenül, de hűen követte az ipar és a kereskedelem fejlődésének iramát: épült, rendeződött, új és új intézményekkel gazdagodott.

A szerbek nemcsak hatalmi politikájuk egyik várának tekintették Újvidéket, hanem szerették is, ellátták intézményekkel. Itt volt a báni hivatal 800 tisztviselővel. Törvényszéke, ítélőtáblája és semmítőszéke volt. Kamarákkal, pénzügyigazgatósággal, vasút- és postaigazgatósággal rendelkezett. Két fiú-, egy leánygimnáziuma, kereskedelmi akadémiája, ipari szakiskolái, tanítóképzője, polgári iskolái, állandó színháza, melyben csakis szerbül játszottak; valamennyien a délszláv hatalmi politika kulturális fegyverei voltak.

A város rohamosan épült, tele van korszerű, igényes lakásokkal, intézményekkel, és jelentős értelmiséget tud befogadni. Mindent elkövet a polgárság, hogy minél több intézményt kapjanak – és joggal. Egészséges városban az élet tartja fenn az intézményt, s nem fordítva. A mi vidéki városainknak legfőbb hibájuk, hogy az oda helyezett hivatalokból akarnak élni, s persze csak tengődnek. Újvidéknek más szempontokból van szüksége kultúrintézményekre és hivatalokra: egyrészt nem akar másodrendű szerepre jutni és visszafejlődni, másrészt magyar fölényét csakis így tudja biztosítani a kétségtelen szerb dinamizmussal szemben. Az élet csakis úgy juthat egyensúlyba itt, ha a szerb erőt megfelelő magyar erő ellensúlyozza. A Szerb Athénből magyar kultúrerők érvényesítésével Duna-völgyi Athént kell teremtenünk.

Ma reggel részt vettem a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetségben egy értekezleten, melynek az volt a célja, hogy a város helyzetét, törekvéseit és igényeit ismertessék a fővárosi sajtóval. Az értekezlet is elárulta, hogy mennyire korszerű polgári lélek tölti be ezt a várost. Egymásután felállottak a szakelőadók, s átnyújtották tömör jelentéseiket és statisztikáikat. Egyetlen frázis vagy „pohárköszöntős” mondat sem hangzott el az értekezleten, de annál több kész terv arra, hogy az üresen maradt kereteket miként töltsük be magyar élettel.

Rögtön utána megnéztük a báni palotát, a szobák és termek százaival, az iparkamara palotáját, a magnemesítő intézetet, s mellette a mezőgazdasági iskolának készült épületcsoportot, a szerb nemzeti bank félig befejezett épületét, a munkáskamarát. A magnemesítő intézet a maga nemében első helyen állt Jugoszláviában, felszerelése mintaszerű. A kereskedőtanonc iskolának nemcsak a berendezése, hanem a tanterve is kitűnő, fenn akarják tartani, és szegedi érdekeltségek megígérték, hogy ide küldik tanulni legjobb tanoncaikat. Az ilyen hírnek örülnek az újvidékiek, akik mindent elkövetnek, hogy intézményeiket megtartsák, s városuk a magyar gazdasági és kulturális élet bástyája, egyszersmind kapuja legyen a Balkán felé.

Újvidék többek között azt szeretné, ha megkapná a második műegyetemet, vagy a szegedi egyetem jogi fakultását. Hatalmas üres épületek állanak, egyetem és kollégium céljaira fölötte alkalmasok. Sok az üres komfortos polgári lakás is, a professzorok letelepedhetnek, nem kellene lakáshiány címén Pesten lakniuk, és ide-oda vasutazniuk. Magyar jogi végvárat a határra! Ez a jelszó. Tegnap mondotta nekem egy bölcs öreg szerb pap: „A lelkek békéjét a magyar jogi gondolat biztosítja majd...”

(*Reggeli Magyarország*, 1941. július 13.)

ÁRULKODÓ SZÁMOK

Újvidék, július hó

A Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesületben ankét keretében ismertették az újvidéki magyarság helyzetét. Ez a délután életem egyik leginkább jóleső meglepetései közé tartozott. Feláll például dr. Kovács Aladár törvényszéki bíró, és 10 darab statisztikát nyújt át előadás kíséretében. Statisztikai felölelik Újvidék minden jogi intézményének tisztviselőkarát. Csupa izgatóan érdekes adat. A törvényszéken 23 bíró működött: 1 magyar, 1 német, 1 horvát, 20 szerb. A tisztviselők között 1 magyar volt: Zlokolica Erzsébet díjnok, aki szláv neve ellenére is magyarnak vallja magát, és annak is tekintették, mert római katolikus. A római egyház híve nem lehet igazi szerb! A semmítőszéknél (nálunk a kir. kúriának felel meg) 18 bíró közül 3 horvát volt, 15 pedig szerb. A legfőbb bíróságnál magyarok és németek nem kaptak helyet. Az is igen érdekes, hogy a járásbíróságnál orosz, rutén és szlovák bírót is találunk; a jugoszláv állam a pánszláv testvériségre épült, s végső eredményben Bizánc és Nyugat harcát akarta eldönteni Bizánc javára. Törekvése Vajdaságban és Horvátországban kapott halálos sebet.

A számok azonban nemcsak a szerb sovinizmusról beszélnek, hanem a mi régi bűneinkről is. A város határa 35.000 hold, ebből 24.500 van szerb kézen, a németekén 7000, a magyarokén pedig mindössze 3500 hold. Úgy ötven éve a szerb gazdák rájöttek arra, hogy a talaj és az éghajlat fölötte alkalmas primörtermelésre, s rövid idő alatt 3000 holdat kertesítettek. Tíz év múlva a magyar kormányzat is ráébredt végre a föld nemzetpolitikai jelentőségére. A város mellett 700 holdas árterület húzódott, semmire sem tudták használni a zombékos bozótot, úgy gondolták tehát, hogy különösen nagy jót tesznek a magyar földnélküliekkel: nekik adták. A magyar szegénység paradicsomot teremtett az árterületen: kerteteket, gyümölcsösöket; ma Darányi-telepnek hívják.

Egy-egy magyar egy holdat kapott, mely negyven év alatt egy fél, egynegyed holdas parcellákra osztódott. A földéhség a Duna másik partjára kergette a magyarokat, ott vettek kis parcellákat, s ma idegen államban van a birtokuk. A szerbek tervszerűen a magyar síkság felé törtek, a magyarok pedig Dél felé szorultak. Ezen gyorsan segíteni kell! A segítség legyen tökéletes és nagyvonalú! A határöv jusson magyar parasztkertészek birtokába! Nehogy az eljövendő nemzedékek olyan keserű szemrehányással gondoljanak reánk, mint mi a tegnapiakra, midőn az áruló számok sorait vizsgáljuk.

(Magyarország, 1941. július 14.)

DÉLVIDÉKI UTAZÁS

Dél-Magyarország, 1941. július hó

Kiskunhalas, Fülöpszállás. A „tenger” már eltűnt, csak helyenként néz farkasszem az éggel egy-egy dacos, tűnni nem akaró vadvíz. Derűs az ég, süt a nap, és a szegény magyar Alföld sebeit mutogatja. A silányabb kalász, a ritkás tengeri, a nyomorult legelő, a kopaszon maradt földdarabka: csupa seb, a bennünket eltartó anyaföld sérülése. Bácskában alig találunk efféle sebet, a két csatorna rendezte a vízi kérdést, s önkéntelenül felágaskodik bennünk a kérdés, hogy a kiegyezés nagynak és tündöklőnek hirdetett korszaka miért nem rendezte ennyire a színmagyarok lakta Alföldnek a vizeit? Bácskát a török kitakarodása után a Habsburgok népesítették be, és gondoskodtak arról, hogy az ő telepeseik rendezett földre kerüljenek. A kiegyezés atyái miért nem tudták folytatni ezt a megszívlelendő példát? Miért nem vették észre azt, amit egy japáni tankönyv ír az Alföldről? A japáni tankönyv ugyanis azt állapítja meg, hogy a világ legtermékenyebb területe lenne, de aszály és árvíz felváltva teszik tönkre...

Bácska megvigasztal: aranyos búzái megadóan várják a kaszát, szép, haragos zöld a tengeri, a kender pedig jóval meghaladja az embermagasságot. Falvai tiszták, rendesek, és mennyi fájuk van. Minden

•

falu csupa lomb, az országutak mellett öreg fák hatalmas koronája vet árnyat. Minden tanya mellett ugyancsak öreg fák állanak őrt. Egészen más ennek a földdarabnak a vegetációja, mint az Alföld felső részeié. Gazdagabb, bujább, teltebb, a ridegségnek és az aszályos szomorúságnak nyomát se találjuk. A népi kedély is derültebb, gazdagabb, sokoldalúbb. Három fajta él itt, de a magyar, ha földhöz jutott, nem marad a másik kettő mögött. Igaztalan az a vád, hogy nem bírjuk a versenyt, csak meg kell adni a versenyhez szükséges feltételeket. Nem a fajtában volt a hiba, hanem méltatlan sáfáraiban és ferde lelkű irányítóiban.

Zomborba érkezem, ezt a várost is benőtték a fák. Azt véljük, hogy őserdőben épült, pedig az erdőt később telepítették a városba. Gyönyörű parkjai vannak, s minden utcája olyan, mintha park lenne. De földje jórészt idegenek kezén van, komolyabb ipara pedig nincsen. A nagy fordulat előtt inkább „úri város” volt, megyeszékhely, magyar fölényét intézményei és tisztviselői biztosították. Elegendő volt ez? Fölösleges felelnem, a történelem már válaszolt, s nekünk csupán a tanulságot kell levonnunk. A dzsentrí és utánczó a kúriák légkörét, nyugalját, elzárkózó büszkeségét vitték a városba, holott a város élete éppen az ellenkező feltételekre épül: a pezsgő életre, az iparra és kereskedelemre, a polgári puritánságra és közösségre. Zombornak ilyen szellemben kell átalakulnia, a körötte élő parasztság természetes középpontjává, édesanyjává, gondviselőjévé kell nőnie. Fejlődésének másik állomása pedig a mezőgazdasági ipar legyen. Mezőgazdasági ipari üzemek, népfőiskola, kollégium a tanulni vágyó és tehetséges parasztdiákok számára: ez Zombor megújulásának természetes útja. A város jellege mezei, minden ízén érzi, hogy közel van a földhöz és a természethez. Legyen a mezei fölemelkedésnek vára, s megújodik, és fontos magyar szerepet nyer. Hiszem, hogy megért engem a város, midőn hivatást ajánlok neki.

Külön élményem volt Zomborban vitéz Szentendrey tábornokkal való beszélgetésem. Általában örömmel tapasztaltam, hogy a magyar tisztikarnak milyen kitűnő érzéke van a népi kérdések és a földreform elsőrangú nemzeti fontossága iránt. Többet tettek helyenként a népsors

megjavítása érdekében, mint a háború előtti időkben a hivatali közegek nemzedékeken keresztül. A nép mindenütt szeretettel emlegeti őket. Szentendrey tábornokban a népi gondolat megértése mellett még két jellegzetes vonást találtam: történelmi bölcsességet és Duna-völgyi lelkiismeretet. Indulatok és vértódulások nélkül ítél s cselekszik, a magyar érdeket nagyszerűen összehangolja a tiszta emberi igazsággal. Nemcsak honvédségünknek, hanem a magyar jövőnek is katonája.

Zomborból Újvidékre utaztam. Újvidék már rátalált a jövőndő útjára. Nyolcvankét komoly ipari üzeme van, tehát arra hivatott, hogy Balkán és Kelet felé irányuló kivitelünk természetes központja legyen. Iparosodott polgári város, tehát a leginkább elhanyagolt magyar életforma hősi harcának egyik fellegvára. Most is lüktet benne az élet: ipara folytatja a megkezdett munkát, és a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület hat hét alatt 150.00 fizető tagot gyűjtött, tehát megtörtént a magyar kulturális föléledés alapvetése is.

Ez a város 1554-ben öt házból állott. 1716-ban 262 lélek lakta, 1846-ban 18.896, 1913-ban 33.590, 1921-ben 39.122. Azóta csaknem megkétszereződött lakóinak a száma. Ő Képviseli Dél-Magyarországon a fejlődés iramát, és mindent el kell követnünk, hogy az iramot akadályok nélkül folytathassa.

Utam folyamán láttam a magyar föld sebeit és egészségét. Mindkettőről beszámolok az igazság nevében és szellemében. Megkísérlem, hogy rámutassak a gyógyítás útjára is, mindarra, ami most is felépíthető a közösség javára és hasznára. A sebeknek, a gond redőinek el kell tűnniük az anyaföldről és az emberek arcáról egyaránt. Elegendő erőnk van ahhoz, hogy rövidesen el is tűntessük őket.

(Magyarország, 1941. július 15.)

SZŐREGPUSZTA, HADIKLIGET ÉS A DÉLVIDÉKI FÖLDREFORM

Dél-Magyarország, 1941. július hó

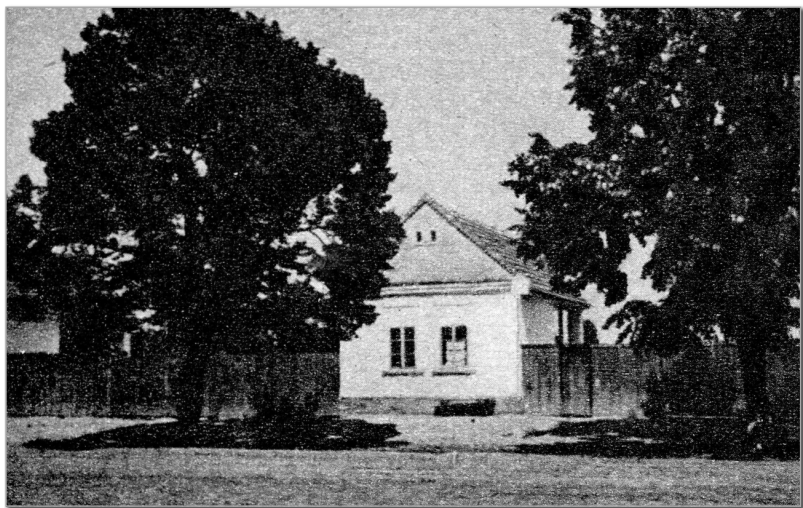
A hivatalos lap csütörtöki számában rendelet jelent meg, amely a visszafoglalt délvidéki területeken végrehajtott földreformmal kapcsolatos kérdéseket véglegesen szabályozza. A jugoszláv földreform nem adott földet a rászoruló magyar földműves lakosságnak, ezért a juttatásokra vonatkozó rendeleteit hatálytalanítjuk. Az is megtörtént, hogy politikai okokból mentesítettek bizonyos nagybirtokosokat, s most a magyar kormány ezeket a mentesítéseket természetesen felülvizsgálja. A szerbek által kisajátított földek a maguk egészében a magyar államra szálltak, s az állam új juttatásokkal kiküszöböli a jugoszláv földreform során elkövetett igazságtalanságokat, tehát megillető részt ad az erőszakosan hátrászorított magyar földműves népnek, de ugyanakkor a földből kimozdítottakat kártalanítja.

Mindnyájunkat érdekel, hogy kik kapnak földet, és minő sorrendben kapják? Mindenekelőtt a délvidéki harcok során hősi halált halt honvédek hozzátartozói, e harcok rokkantjai és azok a honvédek kapnak földet, akik a bácskai harcokban vitézségi érmet szereztek. Ezt az intézkedést mindenképpen méltányosnak és helyesnek tartjuk, mert a honvédelem terén hozott áldozatot és bátorságot mindenek előtt jutalmazni kell. Utánuk a külföldről hazatelepített magyarok, és a délvidéki földnélküliek jutnak földhöz, tehát kielégítjük a földnélküli őslakosságot, a külföldi magyarok hazatelepítése útján pedig erősítjük a húsz esztendőn keresztül tervszerűen elnyomott és megritkított magyarság sorait.

A rendelet végül gondoskodik, hogy a telepítési eljárás lefolytatása során egészséges és korszerű faluközösségek keletkezzenek, tehát tervszerű telepítési munka történik, melynek hatását rövidesen Délvidék egész magyarsága megérzi. A földhöz juttatás megerősíti a Délvidék magyarságának biológiai erejét, a társadalmi igazság győzelme pedig a lelkét, az életbe vetett hitét.

Éppen most érkeztem a Bácskába telepített bukovinai magyarok telepeiről, Szőregpusztáról és Hadikligetről. Szőreget hétköznapi látogattam meg, a székelyek még nem arattak, mert a gabona csak néhány nap múlva lesz teljesen érett, mégsem ültek tétlenül, csinosították a telepet, az utat javították, rendbe hozták az árkokat, tatarozták a házakat. Számon tartanak és szebbé tesznek mindent, lépten-nyomon megnyilatkozik cselekedeteikben a fajta esztétikai hajlama. A zöldkeresztes ház tele gyerekekkel, s előtte is egész sokaság várakozik. Nem kell terelni őket, hozzák a szülők maguktól, a nagyobbak pedig egyedül jönnek, örülnek a gondozásnak, s hálásak érte. Csupa jellegzetes székely típus: néhány szőke hosszúkás fej, a többség azonban törökös és mongolos fajta. Csupa szép, okos, nyájas gyermek, sötét színű szemük ragyog, okosan, önérzetesen felelnek. A háromgyerekes család ritkaság, öt gyerek az átlag, s reméljük, hogy a Zöldkereszt buzgó munkája folytán ez a szám emelkedik majd, mert Bukovinában egészségügyi gondozásról szó sem volt. Érdemes velük foglalkozni, mert okos, fejlődésképes nép, nincsenek megrögzött szokásai és előítéletei, megfogadják a szót, hajlandók tanulni.

Bukovinai székely ház, 1941

•

Hadikligetre vasárnap, ebéd után érkeztem, öreg, busafejú fák árnyékában üldögélt az egész telep. Azelőtt Veterniknek hívták a telepet, s a Chotek grófoké volt. Az indigéna főnemestől kisajátította az indigéna szerb imperializmus, és dobrolójácoknak adta a földet, ilyen kerülő úton jutott a bukovinai magyarok kezére. Ez a kerülő a mi múltunk bűne, s Isten óvjon attól, hogy a jövőben is ilyen kerülő utakon pazarlódjék szét a magyarság ereje. 35 család telepedett le Hadikligeten, családtagokkal együtt mintegy 300 lélek. Csupa megelégedett arc: földet kaptak s házat, a katonai közigazgatás jó lovakkal látta el őket, a kormány egy-egy tenyész kocát adott mindenik új gazdának. Még csak néhány hete vannak itt, de máris gyarapodtak. Fazekas Lajos két süldő sertést, két libát s két tyúkot vett mióta ideérkezett, a tyúkokat már meg is ültette. A bácskai föld igen tetszik néki, bár a bukovinai földjük is jó volt, de a bácskai, mint mondja, kétszeres termést hoz: a korai termények betakarítása után takarmánytermést ajándékozik a gazdának. Meglepő, hogy milyen gyorsan illeszkednek be az új viszonyokba.

Csupa aktivitás a Bácskába telepített székely törzs. Hadikligetre egymásután futnak be a biciklisták a többi telepről, híreket hoznak és visznek. Esküvőre és keresztelőre hívják egymást, biciklin és szekéren „tanulmányi kirándulásokat” csinálnak vasárnaponként. Minden érdekli őket, sugárzik belőlük a jókedv és az erő. Szikár, egészséges, magas, csupa-izom emberek és asszonyok. Mintha az őshazából jöttek volna erővel a Duna–Tisza táján őrlődő testvérek segítségére. Letelepítésük a délvidéki földbirtokrendezés egyik szakaszát nagyszerűen megoldotta, mert biológiai szempontból elsőrangú, aktív és kitűnő szellemi képességekkel rendelkező népcsoportot telepítettek a magyar végekre. Ellátták őket mindennel, hogy az új életet megkezdhessék, és termelni tudjanak. Ha a földnélküli őslakosság földhöz juttatása is ilyen mély hivatásérzéssel történik, akkor megvan a remény, hogy a délvidéki magyarság folytathatja azt a szerepet, melyet a török pusztítás előtt betöltött. E táj magyarsága azért fogyatkozott meg, mert gátat

•

építettünk saját húsunkból az Európára törő török hatalomvágy elé. A bácskai magyarság megerősítése és mezei szegénységének fölemelése tehát nemcsak nemzeti ügy, hanem emberi és európai jóvátétel régi áldozatainkért.

(*Magyarország*, 1941. július 17.)

SZLAVO NAGY ÉS TÁRSAI

Dél-Magyarország, 1941. július hó

Dél-Bácskában fut az autó, Bácskeresztúrra érkezünk, mely ruszin település. A Habsburgok a török kitakarodása után lehetőleg minden-fajta nemzetiséggel megrakták Bácskát, csak magyarral nem. A falu végén egy kis híd mellett három öt-hatéves gyerek áll. Megkérdezzük, hogy tudnak-e magyarul, ruszinul felelnek, hogy nem. A nevük után tudakozódunk, s kiderül, hogy az egyik Szlavo Nagy, a másik Janos Szabados, a harmadik pedig Vladimir Rác. Családjuk letelepedett a faluban, s be is olvadt. Ne gondoljuk, hogy ennek a három családnak sorsa különlegesség, bőven találunk magyar nevű és szabású embereket és gyerekeket, akik egy szót sem tudnak magyarul, s fogalmuk sincsen arról, hogy családjuk néhány nemzedékkel ezelőtt még a magyar faj-tához tartozott.

Miért történik így? Egy kis kutatómunka rögtön felvilágosít bennünket. Szenttamáson az a mondás járja, hogy „a magyaroké az ország, a szerbeké a föld”. S ne gondoljuk, hogy ez a mondás a legutóbbi húsz esztendőben született. Eredete sokkal régiebb, a kiegyezés nagy korszaka ringatta bölcsőjét. A múlt század második felében parcellázás volt, 17.000 holdat osztottak fel, de ebből egyetlen egy hold sem jutott a magyaroknak. A felosztás elve ugyanis úgy hangzott, hogy azok kapjanak földet, akiknek már van; a szerbeknek már volt, hiszen a török kitakarodása után a Habsburgok arra törekedtek, hogy a szerb elemet a déli végeken megerősítsék; a magyaroknak pedig nem volt, és a bölcs parcellázási elv értelmében nem is részesedhettek földben. 42.000 holdból mindössze 4000 holdat tudtak a magyarok véres verítékkel

•

összekaparni maguknak, felsőbb támogatás sohasem nyúlt a hónuk alá. Csoda-e, ha az elhanyagolt magyar nép egyes tagjai kiszakadtak közösségükből, és felszívta őket a gazdagabb, kiegyensúlyozottabb idegen elem? A községnek magyar lakossága mindig számottevő volt, s mégis 1848 óta először most van magyar bírója.

Fölösleges bizonyítanom, hogy a nemzetiségi politika terén a bölcs megértés és az emberi igazság álláspontját vallom. Egyik könyvemben példának említettem Mezőberényt, melynek magyar, német és szlovák lakossága példás egyetértésben élt mindig, s a három nemzetiségből felváltva választottak bírót. Szenttamáson azonban a sokat hangoztatott „elnyomó magyar politika” idején a magyar elem sohasem jutott odáig, hogy a maga sorából kerüljön ki a bíró. A javak és a községpolitikai szerep terén az utolsó helyre szorult a magyar, érthető tehát, hogy az öntudta, önérzete összetöppedt, és egyes családok belevesztek a különbsorsban élő idegen törzsekbe.

Föl kell vetnem a kérdést, hogy mit csinált az egykorú közigazgatás? Aludt? Annyi bizonyos, hogy hivatástudata mindössze a rend fenntartására szorítkozott. Azt hitte, hogy a magyar államiság épségben tartása egyedül is elégséges a magyarság szerepének biztosítására. Végzetesen tévedett, s vigyáznunk kell, hogy soha többé ne essünk ilyen tévedésbe. Mi sohasem kívántunk senkit sem elnyomni vagy erőszakkal beolvasztani, most sincsenek ilyen kívánságaink. De olyan közösségi életet, nemzeti tartalommal megtelt szociálpolitikát és kultúrpolitikát kell teremtenünk, mely megőrzi a magyart a szétoldódástól, a haláltól, és az élő haláltól. A Szlavo Nagyok a mi „élő halottjaink”, az apák és a nagyapák bűneinek szomorú tanúságai. Sohasem felejttem el azt a pillanatot, midőn a bácskerezstúri híd mellett körülállottuk a három gyereket, kikérdeztük őket, és egymásra meredt a szemünk.

El kell mondanom, hogy a katonai közigazgatás ráébredt a telepítés és a népgondozás nemzetpolitikai jelentőségére. A hajdani dobrovoljác telepeken ma már nagyszerű magyar törzs dolgozik, a bukovinai magyarság, melynek letelepítése napok alatt történt. Nem sikerült volna ez a telepítés ilyen gyorsan és tökéletesen, ha a katonai közigazgatásnak nem szívügye, s nem követ el mindent a siker érdekében. Bürokratikus nyúlósság és körülményesség nélkül intézte a katonai közigazgatás a te-

•

lepítés ügyét, minden rendelkezésre álló eszközzel, és gyorsan támogatta a telepéseket, akta helyett valóban honfoglalást csinált. Magatartása kötelező példa a jövőre.

(Magyarország, 1941. július 19.)

„MÉGIS VAN REMÉNY”

A *Magyar Néző** szent hagyományának késő, gyarló folytatója sohasem tartozott a gyorsan lelkesedők és a vérmes álmokkal telített agyvelejtű magyarok közé. Tudta, hogy a pír nem mindig az egészséges élet pírja, hanem a lázé is lehet, a beteges vértódulásé, és olykor a mámoré, mely után rendszerint keserves a kijózanodás. Megtanult kételkedni, hiszen apáitól aggályos lelkiismeretet örökölt, tehát az emberek és a dolgok mélyébe fúrta tekintetét, ezért gyakran olyan híreket hozott a mélyből, melyek ellentmondottak a felszín balhiedelmeinek. Nem szerette azokat, akik a futam elején adják ki minden erejüket, s szánszalmasan vánszorognak a célba, vagy összerogynak előtte. Szigorú kritikával mérte az embereket, s úgy érezte, hogy joga van hozzá, mert kegyetlen tudott lenni önmagával szemben is. Az elmúlt napokban mégis valami végtelen hit és remény költözött belé, midőn Újvidéken a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség vezető embereinek beszámolóját hallgatta. Legvégül egy csöndes, szerény fiatal férfi szólalt fel, Kiss Lajos, aki kultúrprogramjukat mondotta el. Erről a férfiről, és a programról hozok jó hírt.

Szeretem ezeket a mélyen ülő és álmosnak tetsző magyar szemeket. Szeretem ezt a magyar típust, mely látszólag passzív, nem tolong a közéletben, nincsenek politikai vágyai, s fáradtan leejti a fejét, midőn az örök pohárköszöntősök baritonja zengeni kezd. Látszólagos passzivitása mérhetetlen szívósságot, konokságot, munkakedvet és hősies állandóságot rejtget. Az én Kiss Lajosom hosszú esztendőik során Délvidék magyar vándora volt, ám nem politikai portékát vitt tarsolyában, hanem a magyarság létét és mibenlétét kutatta: etnográfus, folklorista, zenész és

* Bessenyei György *Magyar Néző* (1771) című munkájában a magyar nyelvű világi tudományok fontosságáról szól. Ezen a címen indított a *Magyarország* című napilap egy hetente, vasárnaponként megjelenő rovatot, amelyben Feja Géza írásait közölte.

szociológus volt egy személyben. Nem élvezett segélyt vagy ösztöndíjat, nem kapott jutalmat, a Kőrösi Csomák puritánsága vezérelte útjain. A délvidéki magyar nép belső életének ő az egyetlen sáfára, tőle tudtam meg, hogy a szerémségi magyar falvak Árpád-kori levegőt árasztanak, tőle értesültem a délvidéki magyar nép lelkéről és kultúrájáról, benne találtam olyan szerény, de törhetetlen, alázatos, de végtelenül konok hitet, melyre vallás építhető.

Kiss Lajos ismertette, hogy mit csináltak a szerbek Újvidéken a színházi és zenei kultúra terén. A 83 év óta működő szerb népszínházból és a kragujeváci városi színházból Dunabánsági Nemzeti Színházat szerveztek, mely végigjárta a Vajdaság városait. 95 tagú személyzete volt a színháznak, a prózai csoport mellett egy opera-operett csoport is működött. Államsegélyük évi 200.000 pengőre rúgott, a mozijegyekre kivetett úgynevezett színházi dinár pedig közel 150.000 pengő évi jövedelmet hozott a színháznak. A szerbség hasonlóképpen fontos kultúrszervezete volt a zeneegylet. Zeneiskolájuk 15.000 pengő segélyt élvezett évente. Kórusi és zenekari szakosztálya is volt az egyesületnek, és értékes hangversenyéletet teremtettek.

Eltűnnek a háború nyomai, 1941

Kiss Lajos azt indítványozta, hogy vegye át a magyarság ezt a tagadhatatlan kultúrlendületet. Szervezzük meg Újvidék központtal a Délvidéki Nemzeti Színházat, és operai szakkal is járja végig a színház a nagyobb városokat. Szervezzük meg a Délvidéki Konzervatóriumot, és vele kapcsolatban a Filharmóniát. A konzervatórium maga köré csoportosítaná Délvidék hivatott zenészeit, és elhelyezné őket a többi városban létesítendő főiskolákban. Karnagy- és kántorképző tanfolyamokat rendezne, kiképezné a levante fúvószenekarok vezetőit. Különösen fontos hivatása lenne a népzenei tanfolyam rendezése, és népzenei gyűjtők nevelése. Szakképzett tagjai a magyar falvakban földművesénekkarokat szerveznének, és az énekkarok a saját népdalkincsüket adnák elő.

Kiss Lajos terve a legmagasabb értelemben vett nemzetnevelés. Be kell végre látnunk, hogy a retorikus, frázisoktól hemzsegő „nemzetnevelés” mennyire elhibázott és hatástalan. Komoly és eredeti magyar kultúrélményekkel kell a közösséget megajándékoznunk. Ebből a szempontból elsőrangú fontossága van az éneknek és a zenének, mert az óvodától kezdve egész életén keresztül elkíséri az embert, s döntő hatást gyakorol nemcsak lelkünkre és szellemünkre, hanem ösztöneinkre is. Az eredeti magyar ének és zene közösséget teremt, mélységeket ébreszt bennünk, s igazabb magyarságra nevel, tehát a nemzetnevelés egyik leghatásosabb tényezője és erőssége.

Kiss Lajos nagyszerű tervének megvalósítása nemcsak újvidéki ügy és délvidéki érdek, hanem egyetemes magyar kötelesség. Meg kell szívlelnünk, és országos méretben kell megvalósítanunk. Ami pedig a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetséget illeti, megnyugodva látjuk, hogy színházi és zenei ügyeink vezetését a legjobb kezekbe tette. Munkájukat mindig figyelemmel kísérjük, és boldogan támogatjuk.

(*Magyarország*, 1941. július 20.)

BÁCSKAI ÚTINAPLÓ (4.)

Dél-Magyarország, 1941. július hó

A felszabadítás óta harmadszor utazom Bácskában, s az efféle utazás megér minden törődést és fáradságot, mert alkalmat ad az újságírónak, hogy hivatása legmélyebb feladatát teljesítse. Nem léha szenzációk és „nagy események” hajhászása vezérli az embert az ilyen útra, hanem a magyar élet természetének vizsgálása, tehát alkalom nyílik, hogy a magyar társadalmi képet kiegészítsük és elmélyítsük. Túlemelkedhetünk a napi szempontokon, és örökebb dolgokról, feladatokról elmélkedhetünk.

Utam egyik fő feladata az volt, hogy a katonai közigazgatásnak a földkérdés terén véghezvitt cselekedeteit vizsgáljam. A déli hadsereg parancsnoksága mindenekelőtt vitéz Horváth József tábornokhoz utasított, aki azonnal egy kis megbeszélést rögtönzött a rendelkezésre álló különféle szakemberek bevonásával. Vitéz Horváth József ismertette a helyzetet, az eredményeket és a jövő tennivalóit, s előadása jóleső meglepetés volt. Meglepett a tábornok tájékozottsága, szaktudása és kristálytisztá magyar gondolkodása. Jóleső meglepetésem utam során egyre nőtt, mert azt is tapasztaltam, hogy a tisztikarnak nincsenek feudális gátlásai. A néppel foglalkoznak, a néppel dolgoznak, és közvetlen tapasztalatok nyomán látják, hogy a honvédelem kérdése milyen szervesen összefügg a népsorssal. Semmiféle mellétekintetek, feudális legendák és babonák nem befolyásolják gondolkodásukat, bátor kézzel és gyors cselekedetekkel avatkoznak be a délvidéki földkérdés és népi kérdés rendezésébe, mert tudják, hogy ez által a magyar honvédelemnek tesznek elsőrangú szolgálatot.

A katonaságot a maga egészében a bukovinai magyar telepések rendelkezésére bocsátották. A legénységet, a lovakat és a szekereket a székely telepekre rendelték, és a földműves honvédek egykettőre bevezették a székelyeket az alföldi gazdálkodásba, megtanították olyan gazdasági eszközök kezelésére, melyeket nem ismertek. A honvédség érdeme az, hogy egyetlen hold megműveletlen terület sem maradt, és minden félbeszakított mezőgazdasági munka utólag befejeződött.

Vitéz Horváth József kifejezte, hogy a székely telepeseket a jövőben sem szabad magukra hagynunk: segítségre, nevelésre és irányításra van szükségük. A telepesek egyéni birtokra vágnak, és a szakemberek úgy tapasztalták, hogy a szövetkezeti gazdálkodásra még nem alkalmasak, ehhez hosszabb lelki előkészítésre volna szükség. A tábornoknak azonban az a véleménye, hogy a lelki előkészítést meg kellene kezdeni. Hivatkozott a *Magyarországba* írt cikkemre, mely hasonló gondolatot pengetett, s rámutatott arra, hogy a szerb kisbirtokosság igen jómódú, egy-egy székelynek jóval kisebb egyéni birtok jut, mint amennyivel egy-egy szerb gazda rendelkezik. A magyar telepesek csakis közös erőfeszítéssel és mélyreható együttműködéssel bírhatják a versenyt. Nem felejttem el bölcs és felelősségtől sugárzó szavait.

Szabadkán Bittó Dezső tábornok ismertette azt a nagyszabású munkát, melyet az őslakos földnélküliek érdekében teljesített. Közvetlenül a világháború előtt a város nagyarányú parcellázást végzett örökbérlet alakjában. Kiosztották a magyaroknak a terméketlen homokot, s csakhamar gondosan megművelt kertek virultak a hajdani homoktenger helyén. Az örökbérlok piros könyveket kaptak, azóta is „piros könyvesek”-nek nevezik őket. Megnézem Csonka János piros könyvét, kiderül, hogy 1913-ban kapta két és fél hold földjét, minden évben kifizette pontosan a bért. 1923-ban megszűnt a piros könyv érvénye, és a szerbek szürke könyvet adtak, a következő esztendőben pedig megcsinálták az örökbérletek nacionalizálását: a Lukácsokat, Ecsődieket, Csajkásokat és Szabókat, az összes magyarokat kitették az örökbérletből. Így lett Csonka Jánosból is földönfutó.

Bittó Dezső tábornok megindította a jóvátétel munkáját, s rövid idő alatt 2800 családfenntartónak juttatott kisbérletet. A szabadkai földnélküliek kielégítése ezzel azonban nem ért véget. Még mintegy 2000 családfő vár kisbérletre, a kielégítettekkel együtt tehát 4800 család. A 4800 család mintegy 40.000 lelket képvisel. Kovács Miklós gazdasági szaktanácsadó feltárja előttem az igénylők adatait: csupa népes család 5–8 gyerekekkel, ráadásul a legtöbb igénylő még az öreg szüleit is eltartja. A városháza folyosóján végtelen sorok állanak, melyek sohasem fogyatkoznak, egyre több ember áll a végükre. S milyen türelemmel, milyen átszellemült arccal várakoznak, mint a hajósok, midőn reménytelen hetek után az árbocon az őrszem azt kiáltja: „Föld! Föld!”

•

Kovács Miklós vezetésével tisztviselők serege foglalkozik az igénylők összeírásával, és a bérletbe helyezettnek szerződéseinek megfogalmazásával. A tisztviselők egy részének már hivatali szoba sem jutott, a folyosón ülnek egy hosszú asztal mögött. Csupa fiatal tisztviselőt alkalmaztak ennek a tevékenységnek elvégzésére. Villámgyorsan folyik a munka, szívesen foglalkoznak mindenkinek az ügyével, tanácsot adnak, intézkednek, gyorsan döntenek. Úgy jár közöttük Kovács Miklós, mint a tiszt, aki győztes rohamra vezeti csapatát. Jólesőn tapasztalom ezekben a hivatali szobákban, hogy bevonult a hivatás. Bár örökre a falaik között maradna!

A délvidéki magyar nép érdekében derék munkát végzett a katonai közigazgatás. Jólesőn tapasztalom Szabadkán, hogy a bunyevác szegénység kielégítését is végrehajtották. Pályó bácsi, egy derék, idősebb bunyevác törpebirtokos ebben a legfőbb segítségük. A mezei szegénység kielégítése terén a katonai közigazgatás eredményeket és feladatokat hagy követőire. Eredményei minden tiszteletet megérdemelnek, a félben hagyott feladatokat pedig folytatnunk kell a megkezdett módon és szellemben!

(*Magyarország*, 1941. július 29.)

BÁCSKAI ÚTINAPLÓ (5.)

Lagonylakók

Titel, 1941. július hó

Régi tervem válik valóra, a déli hadsereg parancsnoksága gépkocsit bocsát rendelkezésemre, hogy megismerhessem a Sajkás-vidéket. Újvidék és Titel között húzódnak a „sajkás falvak”, hajdani vízi granicsárok, határőrök népesítették be ezt a vidéket, köztük szerbek is. Szerémi Györgynek, II. Lajos, később pedig Zápolyai János udvari papjának hátrahagyott művében olvasom, hogy közvetlenül a mohácsi veszedelem előtt felhajóztak Pestre, s a török vész közeledését jelentették. Szerémi azt is megemlíti, hogy magyar zászlókat tűztek a sajják ormára. Később a Habsburgok egyre több szerbet telepítettek erre a vidékre is, és ennek

hatásaként megváltozott a sajkás magatartás: magyarellenés érzület kapott lábra, a szerb sajkások a császárhoz húztak. Így volt ez egészen a századforduló idejéig, midőn erőteljesebben kezdett szivárogni Belgrád felől a nagyszerb propaganda, és a sajkások utódai, hátat fordítva a császárnak, Belgrád felé kezdtek nézni. A híres „divide et impera” -politika így bosszulta meg magát...

Ezek a gondolatok forogtak fejemben, miközben befut a gépkocsi Titelre; délután három óra van, éppen üt az öreg toronyóra. Titel ilyen időben kihalt, mint általában a parasztvárosok. A lakosság kint dolgozik a határban, csupán néhány öreg hűsöl a busafejű vén fák alatt. Bekopogunk a főszolgabírói hivatalba, s ott találjuk a főbíró, ingujjban ül az asztal mellett, és teljes gőzzel dolgozik. Szobájának falai tele vannak grafikonokkal, összefoglaló táblázatokkal, bármit kérdezek, pontos adatot mond. Megnézem az arcát, s rövidesen kiderül, hogy ismerjük egymást, valamikor együtt dolgoztunk a Bartha Miklós Társaságban. Ilyenkor látom, hogy semmi sem történt hiába. Érdekes volt valamikor néhány embernek kiállani a népi gondolat mellé. Pedig milyen kevesen voltunk akkor, milyen reménytelennek látszott a kezdeményezésünk. Hosszú esztendőket kellett aszkézisben töltenünk, ezer és ezer csalódás keserű gyümölcsét kellett elfogyasztanunk, az eredmények azonban itt vannak: a lelkek terén. Dr. Viszonyi Vince főszolgabíró társadalomtudományi szemmel végzi a közigazgatást, néhány hét alatt feldolgozta az egész titeli járás társadalmi és nemzetiségi viszonyait, komoly tudományos alapot teremtett munkásságának. S ezen múlik minden, a sóvárgott reformok, az elkerülhetetlen belső átalakulás: a lelkeken, a minőségi magyarok előrenyomulásán, a megvalósítókon, akik az eszméknek érvényt tudnak szerezni, és szívósan küzdeni is hajlandók érettségük. Boldogan tapasztalom, hogy érik a vetés, sokasodik ez az embertípus, s ő képviseli a magyar reménységet.

Viszonyi Vince megdöbbenő adatokat tár elénk a titeli járás viszonyairól. Az eldugott, isten háta mögötti sarokban rablógazdálkodás folyt. A grafikon azt ábrázolja, hogy az elmúlt húsz esztendő folyamán mennyit „gazdálkodtak el” a községek vagyonából. Nemcsak a községi birtokokat adták el a szerb közigazgatás tisztviselői (Titel község 6200 holdjából például 3300-at), hanem Titelen a főszolgabírói laknak is

a nyakára hágtak. Az egyik nagyközségben pedig eladták a hivatalos helyiséget is, jelenleg nyolc község a tulajdonosa...

Szomorú sorsra jutott a magyarság ebben a járásban. Földet nem kapott, s így a nagybirtok felosztása után semmiféle életlehetőség sem akadt számára, mivel Titel vidékét nem iparosították. A szerb statisztika 1931-ben már csak 3487 magyart mutatott ki a járás területén; s a szerbek 52.000 és a németek 11.000 holdjával szemben mindössze 4500 hold van magyar kézen. A titeli magyarok a „lagonyokba” húzódtak, így nevezik a domboldalba ásott barlanglakásokat, 61 család 135 családtaggal még mindig barlanglakó. Meglátogatjuk a lagonyokat, alakjuk olyan, mint a koporsóé, nedvesek, sötétek, mennyezetük repedezett, s egy jókora eső elegendő arra, hogy hirtelen omlás keletkezzék. Ha éjszaka szakad le a mennyezetük, kész a tragédia.

Megdöbbenő elesettség képe fogad valamennyi lagonyban. Ezek a szerencsétlenek kikényszerültek a polgáriasodott életből. A statisztika nagyszámú vadházasságról tanúskodik, a férjek néhány gyermek születése után belefáradnak a harcba, megszöknek, otthagyják az asszonyt a gyerekekkel. A katonai közigazgatás a főszolgabíróval egyetértésben megkezdte a lagonylakók házzal való ellátását, tíz családot máris

Falusi udvar, 1941

kimentett a barlangi életből, megindult a polgáriasításuk is, családi viszonyaik rendezése.

A titeli járásban különösen meg kellett erősíteniünk a magyarságot, és elsősorban a helyi igényeket kell kielégíteniünk. Az előkészítést elvégezte a katonai közigazgatás, most már a teljesedésnek kell jönnie. A lagonylakók húsz esztendőn keresztül hősi harcot folytattak a magyarságért, itt az ideje, hogy jutalmukat megkapják.

(*Magyarország*, 1941. július 30.)

BÁCSKAI ÚTINAPLÓ (6.)

Zenta, a mostohagyerek

Zenta, 1941. július hó

Mióta Bácska felszabadult, Zentáról alig esik szó. Nem fekszik fővonal mellett, sohasem volt megyeszékhely, nincsenek intézményei, nem is számít arra, hogy központ legyen belőle, de van valamije, ami mindennél drágább kincsünk: a magyarsága. Zenta 35.000 lelkének döntő többsége magyar, mégpedig kisember, kisiparos, kisgazda, törpebirtokos és mindenekfölött: kétkezi szegényember.

A szerbek itt is nagyarányú telepítést végeztek a maguk javára, és a szerb telepések jobbára túladtak a földön. Olyan hangok is hallatszottak, hogy magyarok vették meg tőlük a földet, s így az új honfoglalás Zentán észrevétlenül megtörtént. A kisgazdák és a földmunkások azonban túlzottnak tartják ezt az állítást, és azt hangoztatják, hogy csupán a kiosztott föld 8–10 százalékát sikerült a magyaroknak megszerezniük, tehát a földkérdés Zentán nagyarányú újjárendezésre szorul.

A szerbek mintegy 8500 hold földet vettek igénybe. A bukovinai székely telepések 1469 holdat kaptak, a katonai közigazgatás ezen kívül mintegy 700 magyar családnak juttatott kisbérletet, s mintegy 2000 magyar család vár kielégítésre. A gazdasági felügyelő szerint az igénylők fele kielégíthető a zentai határban, a másik felét délre kell vinnünk, ahol a magyarság megerősítése amúgy is szükséges. – Nézem a szegény

magyarok statisztikáját, 6000 kereső közül 4000-nek van háza, kétezer családot kell házhellyel ellátnunk, és lehetővé kell tennünk, hogy gyorsan családi házat építhessenek. Az elmúlt húsz esztendő folyamán a munkaerkölcs is megromlott, de a gazdák szociális érzése is. Mélyreható nevelőmunkát kell kezdenünk, a népfőiskolára elsőrangú szükség van itten, de halaszthatatlan az alsó fokú mezőgazdasági szakiskola megvalósítása is. A zentai magyarságnak kedve és hajlama van a kertészkedésre, a határ Felsőhegy nevű részében élénk kertgazdálkodás folyik, és komoly melegágy-kultúrát találunk. Azon a napon, midőn ott időztem, a felsőhegyiek nyolc szekér paradicsomot szállítottak Szabadkára. A minőségi gazdálkodásnak és a minőségi ember nevelésének jó talaja van Zentán.

A 64.982 holdas határból 56.982 hold a szántó, 865 hold a kert és gyümölcsös, az utóbbi számnak esztendőről esztendőre növekednie kell. A minőségi mezőgazdasági kultúra és a parasztság folytonos emelkedése

Fėja Géza és a Püski házaspár

•

önthet életet Zentába, mely most nyomott hangulatban várakozik a Tisza mellett. Itt kanyarog közvetlenül a város mellett, nyugodtan, barnán a mi szent folyónk, melynek partjait elesett, szegény magyarok népesítik be. Ne feledkezzünk meg róluk, mert Bácska megtartása az ő sorsukon fordul meg!

A legszegényebb zentai réteg az elmúlt húsz esztendőben a prostitúció martaléka volt. Aki kételkedik, végezzen tanulmányokat, hallgassa meg a népsorsot ismerő komoly magyar férfiakat, s meggyőződhet egykettőre, hogy a földnélküliség a prostitúció melegágya, s kíméletlenül tizedeli az anyaságra termett szegény magyar lányokat.

Itt Zentán eszembe jut a budapesti szállásmesteri hivatal, ahonnan a bácskai telepítés gondolata elindult, és eszembe jutnak a névtelen vezérkari tisztek, akik a bácskai földkérdés rendezése terén éppen úgy megtették a kötelességüket, mint a katonai posztjukon. Megvalósították azt, amire évtizedek óta sóvárgunk: fiatal lendülettel hajtották végre mindazt, amit a magyar nép megsegítése és fölemelése érdekében végrehajtottak. Távol állanak a politikai élet napi izgalmaitól, a jelszavak mérgétől, nem vesztek bele az elaggott előítéletek korlátaiba, de megteltek a magyar valóság élményeivel, s fiatal erejüket, acélos akaratukat a magyar népsors szolgálatába állították. Helyt állottak és példát adtak. Most, midőn egyelőre befejezem a bácskai kérdés tárgyalását, nem mulaszthatom el, hogy szerény tollammal tisztelegjek előttük.

(*Magyarország*, 1941. július 31.)

SZERBEK ÉS SZERVIÁNUSOK

1848–49-ben a Magyarország ellen támadó szerbeket szervianusoknak hívták, most ismét találkoztam ezzel az elnevezéssel. Jankulov, újvidéki szerb püspökhelyettes így hívja Ó-Szerbia lakosait. Jankulov püspökhelyettes ma is, mint mindenkor, hű szerb, nem renegát,

•

éppen ezért e megkülönböztetésének mélyebb alkati okai vannak. A történelmi Magyarország területén élő szerbek jobbjai az elmúlt húsz esztendő folyamán sem tudtak maradéktalanul összeforjni Belgráddal. Maradéktalanul? Némelyik sehogyan sem. Bácskában mindvégig komoly erővel működött a szerb autonomista mozgalom, melynek vezetői érezték és tudták, hogy a magyarországi szerbek a szellemi és az erkölcsi fejlődés más útjaira tértek, s eleve nem bíztak Belgrád egységesítő és beolvasztó célkitűzéseinek sikerében. Nem hitték el, hogy szuronnyal és politikai erőszakkal egységes nemzetet lehet gyúrni a jugoszláv állam tarka népcsoportjaiból, és a népiség elnyomását bűnnek tartották. Az autonomisták előtt a dunai népek együttműködésének és egymás mellé rendeltségének elve lebegett, és ebben a tekintetben közel állottak ahhoz a maroknyi magyar csoporthoz, mely hasonló elveket vallott anélkül, hogy bárminő együttműködés lett volna a két csoport között.

Milyen élmények táplálták a szerb autonomisták lelkét? Úgy vélem, erre néhány személy lélekrajzával felelhetek legtalálóbban. Zomborban él Ilkics István archimandrita, a magyarországi óhitűek legkitűnőbb teológusa. (Óhitűeknek hívom a görögkeletieket, a nagyanyámtól tanultam ezt az elnevezést, s igen találónak és szép magyar szónak vélem.) Ilkics István a mérleg nyelve Bizánc és Róma között. Egész lelkével ragaszkodik az óhithez, Bizánc tanításához, és békét akar teremteni Rómával. Nyugati öntudattal ragaszkodik Kelet tanításához, magasrendű értekezéseket ír külföldi katolikus folyóiratokba a keleti és a nyugati kereszténység alapvető különbségeiről, s élénk levelezést folytat igen befolyásos római körökkel a két egyház együttműködésének érdekében. Az óhitű fanatizmust Ilkics Istvánban felváltotta az óhitű öntudat, és ez a ma még felmérhetetlen jelentőségű lépés itt történt meg: magyar földön!

Ilkics Istvánnak az elmúlt húsz esztendőben igen magas egyházi méltóságokat ajánlottak fel Ó-Szerbiában, egyiket sem fogadta el, itt maradt, ide tartozik. Az „itt élned, halnod kell” elve reá éppen úgy érvényes, mint reánk, magyarokra. Behozza papi kabátját, mely éppen úgy magyar stílusú, mint a reverendája. Fején keleti főveg, kezében keleti olvasó: szépen megférnek a magyar ízlésű ruhával. Az archimandrita lényében pedig van valami franciás íz: kristálytisztá gondolkodás,

finomság és elegancia. Nyugati élményeken keresztül makulátlan hűséggel ragaszkodik hitéhez és népéhez – mint? Így kell felelnem: Ady Endre. Szerb szellemi emberek dolgozószobáiban is megfordultam, persze mindjárt a könyvespolcokra siklott a tekintetem, egyről sem hiányzott egy vaskos magyar könyv: Ady Endre összes versei.

Adyt veszem észre elsőnek Újvidéken Leskovac Mladen író és tanár könyvespolcán is. Leskovac az újvidéki szerb gimnáziumban volt tanár, és lelkes autonomista. Ady-fordításai és tanulmányai kötetekre rúgnak. Szerb antológiát adott ki a magyar humoristák műveiből, nagyszabású tanulmányt írt Vitkovics Mihályról. Közelebről vizsgálom könyvtárát: az új magyar irodalom minden jellegzetes alkotását megtalálom. Igen szép a francia gyűjteménye is, és érdekes: azokkal a francia írókkal találkozom, akik a mi népi vonalunkra is mély hatást tettek.

Leskovac Mladentől megtudom, hogy a magyarországi szerb irodalom igen gazdag. Nagy szeretettel emlegeti a szentendrei születésű [Ignjatović] Jakovot, a múlt század egyik legkiemelkedőbb íróját, aki erősen magyarbarát álláspontot vallott, ám mi nem vettük észre őt; az Újvidéken élő és már nagyszerb álmokat tápláló [Jovan Jovanović] Zmaj azonban erősen támadta. Jakov elhagyatva, nyomorban halt meg. Zomborban született Veljko Petrović, aki a pesti egyetemen tanult, és Budapesten *Croatia* címen folyóiratot alapított a magyar-szerb-horvát együttműködés érdekében. Kitűnő novellista volt, novelláiban találkoznak a bácskai fajták jellegzetes alakjai: magyar, szerb és bunyevác figurák. A mai szerb irodalom egyik legkiemelkedőbb tehetsége, akinek *Örökös vándorlás* című regényét a *Híd* is méltatta, Crnjanski [Miloš] ugyancsak Magyarországon született. A magyar-szerb kulturális együttműködésnek megvannak a mélyre nyúló alapjai, hagyományról beszélhetünk, mely folytatásra vár. Leskovac Mladen eddig a magyar kultúrát közvetítette a szerbek felé, feladata most kiszélesedik: a hazai szerb kultúrát is közvetítenie kell a magyarok felé. Mi pedig nem hagyhatjuk magára azt a szerb vonalat, mely ma is hajlandó a becsületes együttműködésre!

Leskovac Mladen vaskos könyvet nyújt át, azoknak az értekezéseknek jegyzékét, melyeket az elmúlt húsz esztendőben a hazai szerbségről írtak. Megmutat egy díszes, nagy könyvet is, egy tervbe vett sorozat

•

első kötetét, a sorozat a magyarországi szerbek egész életét, múltját és jelenét összefoglalta volna. Az autonomisták észrevették, hogy a honi szerbség egész más irányú fejlődés útjára tért, mint a szerviánusok. S ezt a „más irányt” értéknek tudták, máskülönben nem ragaszkodtak volna az autonomista gondolathoz, nem szegültek volna Belgrád egységesítő vaspolitikája ellen.

Ilkics István archimandrita, 1941

•

A szerb szellemiség jobbait a magyar szintézis ragadta meg, mely frigyét tudott kötni a nyugti kultúrával anélkül, hogy keleti lelkét feladta volna. A nagy eszmény e szerbség lelkében: Ady. Különösen hangsúlyoznom kell ezt, mivel nálunk esztendőök óta tervszerű hadjárat folyik Ady hagyatéka és végrendelete ellen. Valamikor a konzervatív elemek folytatták ezt a harcot, mire azonban beadták a derekukat, a kortársak ásták ki a gyanús csatabárdot, s csodák csodája: az új nemzedék legjobbjaiból is segédcapatuk verődik. Nemrégiben egy otromba füzet került a kezembe, a füzet Rákosi Jenő hajdani Ady-ellenes ízléstelenségeit próbálta életre kelteni, gyarló eszközökkel és sikertelenül. Sokkal veszedelmesebb annak a néhány kiemelkedő tehetségnek munkája, mely Kosztolányi nyomdokait követi. Kosztolányi Ady tehetségét próbálta megtépázni, követői Ady magyarságának értékét szeretnék leszállítani. Nem veszik észre, hogy Rákosi Jenő vizeire siklanak?

Szégyellem ezt a folyton kiújuló vitát, és azt ajánlom a hitetlen Tamásoknak, akik állandóan az emberség és az emberiség elsőrangú fontosságát hangoztatják, hogy nézzenek szét a Duna-völgyi népek lelkében, például a hazai szerbeknél. S láthatják, hogy a horvátoknak, szerbeknek és szlovákoknak döntő élményük Ady Endre volt. Ady emberi szerepe sokkal szélesebb és átfogóbb, mint gondoljuk, Ady a híd a szétszakadt kelet-közép-európai népek között. Az együttműködés órája is talán eljön majd egyszer. Az együttműködés szellemi vezére csakis Ady Endre lehet, akinek az ígéje mindenfelé győzött. Vetése pedig láthatatlanul egyre nő...

(*Híd*, 1941. augusztus 5.)

Féja Endre jegyzetei: Mladen Leskovac (1904–1990) szerb költő, esszéíró, irodalomtörténész; Jakov Ignjatović (1822–1889) magyarországi (Szentendrén élő) szerb író; Jovan Jovanović Zmaj (1883–1904) szerb író; Veljko Petrović (1887–1964) szerb költő, író, irodalomtörténész, elbeszélései a bácskai parasztok és kispolgárok életét mutatják be; Miloš Crnjanski (1893–1977) szerb költő, író.

KALANGYA

A *Kalangya* az elszakított Bácska magyar irodalmi folyóirata volt tíz esztendőn keresztül, és a visszacsatolás után is életben maradt. Nemrégiben vita folyt, hogy érdemes-e életben tartani? Szerkesztője – egyben a mai Bácska legjobb prózaírója – Herceg János, a folyóirat fennmaradásáért küzd, a kiadó a megszüntetésére gondol. A magyar írók a közelmúltban, Móricz Zsigmonddal az élen, a folyóirat további élete mellett szavaztak. Most kaptuk meg a *Kalangya* szeptemberi számát, és ez a szám is arról győz meg minket, hogy ennek a folyóiratnak élnie kell, mert a visszacsatolt területek folyóiratai közül a kolozsvári *Hitel* és a zombori *Kalangya* találták meg a helyes utat.

Az elszakított területek folyóiratainak egy része a budapesti folyóiratok halványabb vagy színesebb másolata volt. Olyan folyóirat is élt Erdélyben, mely a hozzátartozó kiadóvállalattal együtt elsősorban az anyaország közönségének dolgozott, és alig törődött a maga kis hazájának kulturális gondozásával. Természetesen elsősorban anyagi okai voltak ennek: az elszakított Erdély nevével széles olvasóközönséget hódított meg a kiadó az anyaországban. Ezek a vállalkozások természetesen a visszacsatolás után szellemi válságba jutottak, és korai volna még jóslgatni, hogy mi lesz a válság vége.

Sokkal kedvezőbb a szellemi helyzete azoknak a lapoknak, melyek a maguk természetes tájának és népének kérdéseivel foglalkoztak, mint a *Hitel* és a *Kalangya*. Létjogosultságuk ma is vitathatatlan, nemcsak szellemi életük szükségszerű decentralizációja szempontjából, hanem azért is, mert állandóan friss és eddig ismeretlen életanyaggal táplálják az ország szellemi középpontját. A *Kalangya* legújabb száma fölleveníti egy régi bácskai irodalmi társaság emlékét, és „elrettető példájával” okítja a jelenkort, hogy miképpen nem szabad irodalmi társaságokat létrehozni. Egy másik cikk a régi bácskai végrendeletek fölötté érdekes szociális és néprajzi elemeire világít rá. A harmadik egy elfelejtett bácskai festő emlékét eleveníti fel. A negyedik a bácskai asszimiláció kérdését ismerteti. Ha a *Kalangya* továbbmegy ezen az úton, és elmélyíti a megkezdett munkát, akkor a magyar országismeretnek legfontosabb folyóiratai közé lép majd.

Herceg János, a *Kalangya* szerkesztője megemlékezik két méltatlanul elfelejtett bácskai íróról, Gozsdú Elekről és Papp Dánielről. Gozsdut bátran a legnagyobb kelet-európai elbeszélők mellé helyezhetjük, novellái egytől egyig remekművek, regényei kevésbé sikerültek. Kitűnő kortársa és barátja, Justh Zsigmond őt tartotta a századforduló legnagyobb magyar prózaírójának. Papp Dánielnek *A rátótiak* című satirikus regénye ugyancsak remekmű. Novellái is kitűnőek, számos írása régi napilapok tárcarovatában sárgul. Elevenítse fel hagyatékukat a *Kalangya*, hozzon minden száma Gozsdutól vagy Papptól egy remek novellát. Kutassák életüknek a nyomait, dolgozzák fel életrajzukat. A magyar irodalomtörténetnek is nagy szolgálatot tesznek ezzel.

Nemzetiségi írók is éltek Bácskában, szerbek, akiknek művei tele vannak érdekes magyar vonatkozásokkal. Fordítani kellene a műveiket, és ismertetni az életüket. Ezek a feladatok is a *Kalangyára* várnak. Irodalmi egyesületesdi helyett szervezzenek munkaközösséget, és lássanak neki bátran a feladatok teljesítésének. Ha így cselekszenek, akkor szellemi hatásuk nagyon gyorsan túlcsap Bácska határain, országos jelentőségű folyóirattá nőnek, mert példát mutatnak, s nem lesz többé vita tárgya, hogy életben maradjon-e a *Kalangya*?

(Magyarország, 1942. szeptember 23.)

ÚJVIDÉKI BÉKE

Szerb vezető férfiakból álló küldöttség jelent meg Újvidék új főispánjánál, Deák Leónál. A küldöttséget Popovics L. Milán országgyűlési képviselő vezette, aki hosszabb beszédben ismertette a honi szerbek álláspontját. Popovics képviselő beszédére Deák Leó válaszolt, és ismertette nemzeti politikánk alapelveit. Mindkét beszéd fordulópontot jelent nemcsak a magyar-szerb viszony mai helyzetében, hanem alkalmas arra is, hogy a magyarság és a nemzetiségek viszonyának általános alapelveit leszűrjük belőlük.

Popovics Milán örömeinek adott kifejezést, hogy Újvidék főispánja olyan férfi lett, aki nemcsak elméletekből és aktákból ismeri a nemze-

•

tiségi kérdést, hanem hosszú esztendőkön keresztül maga is kisebbségi sorsban élt, a délvidéki magyar kisebbség vezére volt, tehát a nemzetiségi kérdés lélektanát és a helyi viszonyokat közvetlenül ismeri. A képviselő hozzátette, hogy „némelyek működése ezen a téren negatív eredményre vezetett, mert a mesterségesen szított összeütközésekben inkább a saját érvényesülésüket keresték”. Tegyük hozzá, hogy ilyen elemek rendszerint mindkét oldalon akadnak, s igaza van Popovics Milánnak: ezektől az elemektől meg kell tisztítanunk a közéletet. A törtetőt semmiféle életterületen sem tekinthetjük rokonszenves és hasznos jelenségnek, a nemzetiségi kérdés területén azonban egyenesen végzetes szerepet játszhat.

A kérdés intézésénél különösképpen nincs helye az egyéni indulatoknak, de annál inkább meg kell nyilatkoznia annak a hagyományos magyar állampolitikai mérsékletnek és bölcsességnek, melyre Popovics L. Milán hivatkozott. Igen jól esett, hogy a szerb képviselő Deák, Eötvös, Széchenyi és Mocsáry Lajos szellemét idézte. De ne feledkezzünk meg Kossuth Lajos szelleméről sem, és arról a tényről, hogy bár a 48-as szabadságharc előtt ellenségeinknek sikerült a nemzetiségeket ellenünk ingerelniük, a rövid magyar függetlenségi harc csaknem elegendő volt arra, hogy nyugvópontra juttassuk ezt a kérdést. A magyar forradalmi kormány párizsi követe, Teleki László járt legelől a nemzetiségi kérdés megoldásának művében, közbelépésére és kívánságára tárgyalások indultak nemcsak a nemzetiségekkel, hanem az országunk peremén élő népekkel is, és éppen a szerbek mutatták a legőszintébb közeledési hajlamot. Az emigráns Kossuth sokat foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, és dunai tervében kitűnő megoldási módot ajánlott. Mi mindig szentnek tartottuk ezt a magyar hagyományt, és nagyon örvendünk annak, hogy szerb kisebbségünk hivatott képviselője is ennek a hagyománynak a szellemét tekinti a magyar-szerb jó viszony alapkövének.

Deák Leó főispán válaszában hivatkozott az 1868. évi nemzetiségi törvényre, melyben Deák Ferenc nemzetiségi elgondolásai jutottak diadalra. A kiegyezés korszakának politikusai számos esetben, sajnos, megfeledeztek ennek a törvénynek jövőbe tekintő bölcsességéről. Félig-meddig és felületesen asszimilált elemek kezébe került közvéleményünk irányítása, ezek az elemek elfogult sovinizmust kezdtek kür-

töltni, türelmetlenséget hirdettek, hatást gyakoroltak a politikai életre, holott magatartásukat a valódi magyarok sohasem tették magukévá. De olyan korszakot éltünk, melyben a magyar nép mély emberségessége és nagyjaink politikai végrendelete háttérbe szorult. Ideje visszatérnünk hozzájuk az élet minden területén, és megnyugodva látjuk, hogy Deák Leó beszéde erről a visszatérésről tanúskodik. „Szilárd jogi alapra, még pedig nemcsak írott, hanem az emberi jogira kell helyezkednem, mert e kérdést csak ezen az alapon lehet megoldani” – mondotta Deák Leó. Igen, nemcsak az írott jogot, hanem a lelkekbe írt emberi jogokat is a legmesszebbmenő módon tekintetbe kell vennünk, s ezáltal máris megteremtettük a legszelesebb emberi együttműködés alapját.

E sorok írója Bácska visszacsatolása után több ízben tanulmányozta a magyar-szerb kérdést, és azt találta, hogy a két nép lelkében és múltjában megtaláljuk az együttműködési készség alapelveit. A honi szerbség döntő része az elmúlt húsz évben szemben állott Belgrád erőszakosan központosító törekvéseivel. Jugoszlávia egy merész történelmi álmod próbált megvalósítani: a délszláv fajtákból erőszakos úton egységes nemzetet akart gyúrni. Merész terve végeérhetetlen belső küzdelmek és megrázkódtatások magvát hintette el, s Belgrádnak végül is engednie kellett. A mi szerbjeink századok óta itt élnek, megtanulták a magyarságtól az önkormányzat elvét, s ennek az elvnek alapján küzdöttek a belgrádi központosító politika ellen. A magyarok és a honi szerbek tehát közös élményekkel és életelvekkel is rendelkeznek, tudatosítanunk kell ezeket az élményeket és elveket, hogy kapcsolatunk még szorosabbra fonódjék.

A lillafüredi írói találkozón Herceg János, a zombori *Kalanga* szerkesztője két szerb íróról beszélt, akik Szenttamásnál a magyar honvédek oldalán estek el, tehát felismerték, hogy a magyar márciusi forradalom nemcsak a magyar nép, hanem népek felszabadulásának jegyében is indult. Ugyanő mutatott rá arra, hogy a múlt században milyen élénk szerb irodalmi élet volt Magyarországon, és a honi szerb írók műveiben mennyire összefolyt a magyar és a szerb élet, s a közös sors. A magyar kultúrpolitikának végre meg kellene kezdenie a hazai nemzetiségek életének s szellemének vizsgálatát és széleskörű feltárását.

A magyar-szerb szellemi kapcsolatok az elmúlt húsz esztendőben sem szakadtak meg. Midőn a visszacsatolás után Újvidéken jártam,

•

Leskovac Mladen tanár mutatta, hogy mintegy három kötetnyit fordított szerb nyelvre a legújabb magyar irodalomból. Ugyanő írta meg Vitkovics Mihálynak, a magyar irodalomba olvadt szerb költőnek életrajzát. Vitkovics Mihály műveiben két fölötté érdekes darabot találunk. Az egyik egy szerb népballada fordítása. Ebben a balladában a magyar huszárok felszólítják a szerb legényeket, hogy haladjanak ezután egy úton. Erre a szerbek azt felelik, hogy inkább meghalnak, mintsem egy úton haladjanak velük. Ám a szerb Vitkovics eredeti verset írt a jász-apáti óriás körtefáról, melybe háromfajta körtét oltottak, s „pompázó termete” mindhárom oltástól megfogant, háromféle gyümölcsöt terem. E körtefa: Magyarország, mely igaz és jóságos tud lenni mindenkihez, aki nemes oltásként kerül testébe. A komor és engesztelhetetlen balladával szemben mi a nemes, szép körtefa példájában és igazában bízunk!

(*Magyarország*, 1943. március 5.)

REGIONALIZMUS, AVAGY VIDÉKIESSÉG

A bácskai írók összejöttek Palicsfürdőn, és a találkozás emlékeként előadásait megjelentették folyóiratuknak, a *Kalangyának* szeptemberi számában. Az előadások közül főként Draskóczy Ede *Regionalizmus* című cikke ragadta meg figyelmünket. Tanulmányának elején rámutat arra, hogy a magyarság megszervezhetetlennek és túlságosan magának valónak tetszik. Draskóczy ezt a látszatot azzal magyarázza, hogy a magyarságot mindig nyugatról akarták megszervezni, idegen szellemben, idegen észjárással, idegen elgondolással. „Ebben az elgondolásban mindig ott volt a kikényszerítő hatalom, és ott volt az ázsiai magyarság pacifikálásának balga és együgyű gondolata.” És mindig az tűnt ki, hogy megszervezhetetlenek vagyunk. Ránk kenték azt is, hogy a magyarság merőben individualista fajta, holott – Draskóczy szerint – ez az individualizmus szükségszerű magyar önvédelem volt, fogalma tehát nem fedi a nyugati individualizmus fogalmát, mert mi mindig népegyéniségünket, eredeti emberi arcunkat védtük. „A magyarban az önvédelem individualizmus, a maga szabad és független, de

•

másképpen el sem képzelhető életének ősi parancsa, az idegen észjárás még idegenebb megszervezési hajlamával szemben: örök ellenállás.”

Draskóczy tanulmánya rátér arra is, hogy a felsőbb osztályok gyakorta a nyugati kultúrát egyszerűen magyarra fordították, és ez által saját kultúrájuk is fordítás-kultúrává lett, amely lassanként nemcsak eltávolodott, de egyenesen elszakadt a magyarság zömének kultúrájától. Az idegen kultúra és az idegen szervezési módszerek a történelem folyamán mindig a központi hatalomtól érkeztek, a vidék azonban ellenállott. Ellenállott az ősi vármegye, ellenállott a magyar köznemesiség, és ellenállott maga a magyar nép is. „Az ónodi országgyűlés vétója, a nem koronázó Ugocsa, a karóba húzott Tyukodi pajtás, a kapát-kaszát fogó honvéd, a Bach-korszak népének kimeríthetetlen, de holt türelme, a trianoni kisebbségek fegyvertelen visszavágása, az ősi kimozdíthatatlanság, vagy a kirobbanó virtus, a művelődni nem akaró tömeg, és a pusztuló magyarság mind ilyen válaszáadások voltak a nyugat vagy a nyugati szellem szervező módszereire.” Draskóczy igen helyesen hangsúlyozza, hogy nem a nyugati kultúra botor visszautasítása volt ez a folyamat, hanem nekünk a nyugati kultúrából csak az kellett, amit abból a magunk szelleme szerint magunkévá tehattünk, áthasoníthattunk, átlényegítettünk anélkül, hogy a magunkéból odaadtunk volna valamit.

Ezt az ezeréves magyar ellenállást a vidék végezte, szenvedte, s éppen ez által mentette meg a magyarságot. A latin *regio* szó vidéket jelent, a *regionalizmus* pedig vidékiességet. E két szónak a mi városi köreinkben bizonyos lebecsülő értelme van, holott a magyar regio, a magyar vidék: „a magyar élet óvója és őrizője, a magyar ösztön, a magyar lényeg”. Így szól a bácskai hitvallás, melynek országos jelentősége van. Igaza mellett szól az egész magyar irodalom. Minden magyar írónk a vidékből merített halhatatlan útravalót. A vidékhez szervesen hozzátartozik a táj és a nép, e három tényező a magyar kultúra szüntelen megújulásainak forrása. Vizsgáljuk csak újabb és legújabb irodalmunkat: minden nagy és kiemelkedő írónkban megtaláljuk a tájhoz és a tájon keresztül a magyar lényeghez fűződő hűséget. Ady Endrére múlhatatlan hatást tett a szilágysági táj, Juhász Gyulára Szeged, Kosztolányi Dezsőre Bácska (Szabadka), Kaffka Margitra Szatmár (legnagyobb regényét Nagy-

károlyról írta), Erdélyi Józsefre és Sinka Istvánra a bihari táj, Tamási Áronra Székelyföld, Kodolányi Jánosra Baranya, Móricz Zsigmondra a Tiszántúl. Folytathatnók a felsorolást visszafelé és tovább, a legifjabb nemzedékig. Ha pedig egy író például a fővárosban, a Futó utcában serdült fel, és élménypótlékok segítségével próbálja vidékivé kendőzni magát, azonnal megérezzük a hamis ízt, a hazugságot, megértjük műveinek felemás voltát, kétes értékét, és előre látjuk szellemi halálát.

Draskóczy cikkét nemcsak értékei, tiszta élményszerűsége, kitűnő logikája és bátor igazmondása miatt ismertetjük, hanem azért is, mert újabban a fővárosi irodalom hetedik és nyolcadik vonaláról jelenték-telen írócskák előszeretettel támadják a vidéki írókat, többek között a bácskai irodalom jelentőségét is. E támadások oka s célja érthető: bizonyos érdekkörök a magyarság gyökérzetét szeretnék elválni, vízválasztót akarnának emelni az irodalom és a vidék közé, mert mérhetetlenül izgatja őket az a mélység, mely a vidékről egyre árad a szellem világába. Ez a mélység ugyanis kézzelfoghatóvá teszi az ő sekélységüket...

Mi azonban hűek maradunk a regionalizmusnak ahhoz a magasrendű értelméhez, melyről Draskóczy Ede Palicson beszélt. Boldogak lennénk, ha a jövőben nem kellene minden magyar írónak a fővárosba tömörülnie, hanem ott maradhatna a vidéken, a gyökereknél, a magyar mélység forrásainál. S akkor indulnának meg a középpont felé, midőn majd a magyar mélység a maga teljességében velük árad, hogy átalakítsa a maga képére és hasonlatosságára a magyar világot.

(*Reggeli Magyarország*, 1943. szeptember 26.)

PARASZTI UDVAR

*Paraszti udvar, valahol
ott lélegzel a múltamon,
áhítatod is földereng
eltűnt fiatal arcomon.*

*Bácskai nyarak éjjelén
az eresz alatt ültem én,*

•

*úgy őriztem az álmodat
kenyeret osztó Csantavér.*

*Csönd lebegett a kutakon,
a magába szállt udvaron,
az élet lágyan pihegett
az ágyakon, az almokon,*

*és szégyenlősen hallgatott,
vagy bűnbánóan hortyogott,
a nyári tűzhely parazsa
olyan fáradtan pislogott,*

*mintha az elpihent világ,
a törődés, az izzadás
nem vállalná soha többé
a serkentő nyers virradást.*

*Mintha az élet melege,
a vén földnek a szelleme,
a kertek hűvös mosolya,
az éji harmat tengere,*

*a szekerek, a búzaszem
az árnyakkal, a semmivel,
házak fehér homlokával,
álmoknak reményeivel*

*készülődne messzi tájra
földöntúli utazásra,
örökföldre, hol a gazda
részeseit visszavárja.*

(Kráterarc 16–17.)

•

•

•

•